

J A Z Y K O V Ě D N Ě A K T U A L I T Y

Časopis
Jazykovědného sdružení České republiky

roč. LVIII – 2021

č. 3 a 4

<https://www.jazykovednesdruzeni.cz/aktuality/>

ISSN 1212-5326

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

ročník LVIII (2021), číslo 3 a 4

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky
s finanční podporou Akademie věd ČR.

<http://www.jazykovednesdruzeni.cz>

Hlavní redaktorka: Michaela Lišková (Praha)
Výkonná redaktorka: Soňa Schneiderová (Opava)
Členové redakční rady: Tomáš Duběda (Praha), Jana Hoffmannová (Praha),
Pavla Chejnová (Praha), Jan Kořenský (Olomouc),
Diana Svobodová (Ostrava), Martin Šemelík (Praha),
Silvie Válková (Olomouc)

Příspěvky laskavě zasílejte v elektronické verzi, ve formátu textového editoru
MS Word, na e-mailovou adresu semelik@ujc.cas.cz.

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha,
č. j. NP 583/1993 ze dne 13. 4. 1993.

Časopis je zapsán v evidenci periodického tisku pod číslem MK ČR E 21347.

OBSAH

Odborné články

- Žaneta Dvořáková: *Anketa „Pojmenuj exoplanetu“* 64
- Michaela Lišková – Barbora Procházková – Martin Šemelík a kol.: *Hesla z Akademického slovníku současné češtiny publikovaná mimo abecední pořadí: tematický okruh koření* 76

Nové publikace

- Veronika Kolářová: *Genitiv adnominální v češtině: vývoj a současný stav* 89
- Michaela Lišková: *Pohádkový slovníček* 94
- Martin Šemelík: *Österreichisches Wörterbuch* 99

Kronika

- Věra Hejhalová – Vít Dovalil – Martin Šemelík – Viktor Tichák: *GerCoLiNet – German Contrastive Linguistics Network. Zpráva o aktuálním projektu Ústavu germánských studií FF UK* 106
- Václav Kříž: *Diachronní sekce Ústavu germánských studií FF UK. Iniciativa pražské germanistiky k německému jazyku v českých zemích* 108
- Karla Tvrdá: *Tradice a nové výzvy (nejen) francouzského slovníkářství. Online přednáška Aleny Polické dne 9. 6. 2021* 111
- Jiří Zeman: *Životní jubileum doc. Olgy Müllerové* 114
- Aleš Brandner: *Sto let od narození prof. Romana Mrázka* 116
- Lucie Jílková: *Vzpomínka na Nadu Svozilovou* 119
- Olga Martincová: *Vzpomínka na Vladimíra Mejstříka* 121

Anketa „Pojmenuj exoplanetu“¹

Žaneta Dvořáková
oddělení onomastiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
z.dvorakova@ujc.cas.cz

Abstract: The Survey “Name exoplanet”

In June 2019 a survey “Name exoplanet” was announced by the Astronomical Institute of the Czech Academy of Sciences. The article analyses 1.822 collected name proposals. We can see several main motivations: 1) look of the exoplanet and its sun, 2) mythology and legends, 3) fairy tales, 4) literature and film, 5) great figures of history, 6) toponyms, 7) Czech facts and 8) other motivations. The most of proposals suggested name of Czech fictional genius Jára Cimrman. However, his name has already been used for an asteroid. The winners of the survey were *Makropulos* (for the exoplanet XO-5b) and *Absolutno* (for the star XO-5) inspired by the work of Czech author Karel Čapek.

Keywords: onomastics; proper names; planet; cosmonyms; survey

1. Úvod

Mezinárodní astronomická unie² připravila v roce 2019 při výročí 100 let od svého založení celosvětovou akci – každý stát, který o to projevil zájem, dostal přidělenou jednu exoplanetu (tedy planetu, která se nachází mimo náš solární systém) a měl možnost pojmenovat nejen ji, ale celý systém, tedy exoplanetu i její hvězdu.³ České republice připadla exoplaneta s katalogovým označením XO-5b a její hvězda XO-5 v souhvězdí Rysa, asi 900 světelných let od Země.

2. Pravidla ankety

Astronomický ústav AV ČR poté vyhlásil soutěžní anketu na návrhy vhodných jmen. Ty mohli lidé posílat prostřednictvím formuláře na www.pojmenujexoplanetu.cz od června roku 2019.

¹ Studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

² Mezinárodní astronomická unie schvaluje jména od roku 1919. Jméno kosmického objektu musí splňovat kritéria, která se liší v závislosti na velikosti objektu (detailně viz International Astronomical Union (IAU): Naming of Astronomical Objects). Při sčítání v roce 2017 měli zachyceno asi 3 500 jmen pro 950 hvězd (Zuckermanová, 2017, s. 14).

³ Již v roce 2015 zapojila IAU veřejnost do hlasování o jménech 14 hvězd a 31 exoplanet, které je obíhají (Tisková zpráva IAU; viz též Kozma, 2018, s. 186–187).

Pravidla ankety⁴ byla poměrně striktní a jasně stanovila kritéria navrhovaných kosmonym.⁵ Mohla to být jména věcí, lidí nebo míst, dlouhá 4 až 16 znaků v latině, vyslovitelná a neurážlivá. Upřednostňovány měly být jednoslovné názvy. Nesmělo se přitom jednat o již existující astronomické názvy, ani o jména, která by byla těm stávajícím příliš podobná. Dále byly zakázány názvy čistě nebo převážně komerční povahy, jména osob či událostí známých pro politické, vojenské či náboženské aktivity, jména osob, které zemřely méně než před sto lety (1919), stejně jako jména žijících osob, názvy organizací podílejících se na výběru jména, jména domácích mazlíčků, uměle vytvořená či zcela vymyšlená (neexistující) jména (ale např. jména fiktivních bytostí i jména literárních a filmových postav byla přípustná), akronymy a zkratky a jména obsahující číslovky nebo interpunkční znaménka (diakritika ale povolena byla).

Navrhována měla být dvě jména – jedno pro hvězdu, jedno pro planetu –, obě jména spolu musela nějak souviset a musela umožňovat další logická pojmenování, pokud by byla objevena v systému další exoplaneta.

Při procházení korpusu jmen, která byla v anketě navržena,⁶ se však nelze ubránit dojmu, že si většina účastníků tato pravidla neprostudovala, nebo se jimi neřídila. Jedině tak si lze vysvětlit návrhy, které jsou s nimi ve zřejmém rozporu. Uvedme si jen několik ilustračních příkladů. Jméno by mělo být dle instrukcí vyslovitelné, což se ovšem např. o návrhu *Stríkalopřestřistatřicettři a Třistatřicettřístříbrnýchstríkaček* říci zrovna nedá, dle navrhovatele „je to vlastenecké, originální a nikdo jiný to nemá“. Jméno nemělo být stejné jako již existující kosmonym nebo mu příliš podobné, přesto však přišel např. návrh na jméno *Jupitera* s odůvodněním, že „planeta se více než podobá Jupiteru z naší sluneční soustavy!“. Právě podobnost nebo přímo shoda vylučuje využití celé řady návrhů, protože tato jména již uplatněna byla, jak by se ostatně navrhovatelé mohli předem sami přesvědčit v odkazech, které organizátor ankety zveřejnil. Přestože byla zakázána jména komerční povahy, dorazilo i několik „firemních“ návrhů, např. *Billa* („V zaměstnání jsme se na tomto pojmenování shodli pomalu všichni. Náš řetězec je celkem velký a velmi by nás potěšilo, kdyby hvězda byla takto pojmenována.“). Problematická byla i jména podle osobností, protože se objevovaly v návrzích i osoby dosud žijící nebo takové, které zemřely před méně než 100 lety (např. několikrát *Milada Horáková* jako hvězda i jako planeta). Samostatnou kapitolu pak představují jména zcela vymyšlená (např. hvězda *Tehiz* a planeta *Tehuz* s odůvodněním: „Te, protože moje jméno začíná na Te-. A -hiz nebo -huz, protože mi to přijde mezinárodní.“). V návrzích se vyskytovala i jména mazlíčků (např. hvězda *Argo* a planeta *Rony* – po psech). Objevovala se i jména zkratková, např. hvězda *Sumall* (sMALLer than sUn) a planeta *Biter* (BIgger than jupiTER). Číslovky obsahovalo např. jméno planety *K-Pax 1324* (údajně podle

⁴ Viz Pojmenuj exoplanetu: Pravidla.

⁵ K termínu kosmonym viz Svoboda – Šmilauer – Olivová-Nezbedová – Oliva – Witkowski, 1973, s. 55; též Tabakovičová, 2017.

⁶ Za jejich laskavé poskytnutí děkuji S. Ehlerové (e-mail z 2. 12. 2019).

filmu *Život podle Prota*). Přestože se měla navrhnout jména dvě, přišla řada návrhů pouze s jedním. Mezi jmény měl být logický vztah, ten bychom však asi těžko hledali např. mezi hvězdou *Karel IV.* a její planetou *Brumbál*, hvězdou *Golem* a její planetou *Karkulka* atd. Pokud by se jednalo o ojedinělé případy, ponechali bychom je stranou jako nepochopení zadání, ovšem jak uvedla S. Ehlerová z Astronomického ústavu AV ČR, která předsedala české komisi pro výběr jména exoplanety: „Zájem je veliký. Přišlo jich přes tisíc jen za prvních několik dnů. Ale naprostá většina je bohužel nepoužitelná, protože lidé navrhuji třeba ‚Jarda Jágr‘, nebo se objevilo i několik vulgarismů.“ (Šafaříková, 2019, s. 64) Je otázkou, jak některé zcela nevhodné návrhy posuzovat, zda jen jako důsledek neprostudování si pravidel či nepochopení zadání, jako projev snížených kognitivních schopností některých navrhovatelů, nebo jen jako recesi.⁷

3. Zaslané návrhy

Zájem o anketu byl velký. Do poloviny října dorazilo 1 822 návrhů. Z nich odborná porota vybrala devět finalistů:

HVĚZDA	PLANETA
Absolutno	Makropulos
Zářící	Ikarie
Vyšehrad	Šemík
Krkonoše	Sněžka
Řáholec	Rumcajs
Čtyřlístek	Fifinka
Lípa	Sněženka
Vltavín	Granát
Naděje	Štěstí

O vítězích se rozhodovalo do 3. listopadu 2019 opět hlasováním, kterého se zúčastnilo téměř 4 500 zájemců (Tisková zpráva AV 2). Vítězem se nakonec staly návrhy *Makropulos* (exoplaneta) a *Absolutno* (hvězda) inspirované dílem Karla Čapka.

Pro srovnání: „Soutěže Pojmenuj exoplanetu se zúčastnilo více než 780 000 lidí na celém světě. Své národní kampaně organizovalo přes 110 zemí, vybíralo se z celkem 360 000 návrhů. Například v Irsku zvítězila jména mytologických psů *Bran* a *Tuiren* z irské legendy. V Malajsii se lidem nejvíce líbila jména drahých kamenů *Baiduri* a *Intan* (česky diamant). V Jordánsku hlasování vyhrála jména starověkých měst a chráněných území *Wadirum* a *Petra*.“ (Tisková zpráva AV 2;

⁷ Srov. např. anketu hledající nový název pro brněnské vlakové nádraží, k němuž většina účastníků zjevně přistupovala jako k recesi (k tomu viz Štěpán, 2018; Dvořáková, 2019; Šrámek, 2019).

detailně viz Kozma, 2020) Seznam všech vítězných jmen je k dispozici zde: <http://www.nameexoworlds.iau.org/final-results>.

4. Motivace pojmenování

Zaslané návrhy jmen můžeme roztrždit do několika hlavních motivačních okruhů: 1. vzhled, 2. mytologie a pověsti, 3. pohádky, 4. literatura a film, 5. osobnosti, 6. toponyma, 7. české reálie, 8. ostatní.

4.1 Vzhled

„Exoplanetu vědci objevili už v roce 2008 a je klasifikována jako tzv. horký Jupiter. Jde o plynnou planetu jen o 3 % větší, než je Jupiter, který známe z naší Sluneční soustavy. Planeta obíhá kolem hvězdy XO-5. Ta je podobná našemu Slunci, jen je o něco menší.“ (Pojmenuj exoplanetu: O planetě XO-5b) Na obrázcích ke kampani je pak planeta znázorněna s červenými a růžovými pruhy. Právě vzhled planety a hvězdy se stal motivací pro některé návrhy pojmenování. Ta popisují jejich tvar (např. hvězda i planeta *Hrouda*, hvězda *Erteple A*, „protože tvar nebude zajisté 100% kulatý“), velikost (např. hvězda *2240bilionů-fotbalových-hřišť* a planeta *5,5bilionů-fotbalových-hřišť*), barvu (např. hvězda *Sněženka* a planeta *Jablíčko*),⁸ záři (např. hvězda *Prskavka* a planeta *Jiskra*), složení (např. hvězda *Neon* a planeta *Helium*) či vzdálenost (např. hvězda *Brno* a planeta *Vyškov* s odůvodněním: „Protože doletět k oběma planetám trvá přibližně stejně dlouho jako projet D1.“). Mnohá z nich jsou přenesená, metaforická či metonymická (srov. např. hvězda *Ohnivý drak* a planeta *Jahodový dortík*). K návrhům podle vzhledu přistoupili účastníci ankety s velkou dávkou kreativity a s hravostí, tato vlastní jména jsou převážně expresivní s výraznou funkcí estetickou. Nutno ovšem říci, že autoři mnohých návrhů se omezili jen na vytvoření originálního jména, evidentně přitom už nepřemýšleli o tom, jak se bude užívat v mezinárodní komunikaci, a při vymýšlení jména na to vůbec nebrali ohled (srov. např. hvězda *Nejkulatoulinkatější* a planeta *Kulatoulinkatější*). Opět tu tedy v některých návrzích vidíme nepochopení smyslu celé ankety, popř. neuvědomění si komunikační funkce proprií.

Několik návrhů vycházelo i z lokalizace planety do souhvězdí Rysa, a vztahovalo se k rysovi či k jiným kočkovitým šelmám (např. hvězda *Panthera leo* a planeta *Lynx lynx*, hvězda *Issiodorensis* a planeta *Pardinus*,⁹ hvězda *Felidae* a planeta *Felis*, hvězda *Ocelot* a planeta *Karakal* atd.).

⁸ Ve zdůvodnění se uvádí: „Dle mého výzkumu je exoplaneta XO-5b bílá, proto tedy Sněženka. Hvězdu XO-5 si představuji červenou, přesně tak jako jablíčko.“

⁹ Dle odůvodnění: „Leží v souhvězdí Rysa. Název hvězdy podle latinského názvu vymřelého rysa. Planeta dle rysa iberského.“

4.2 Mytologie a pověsti

S odůvodněním, že mnohé planety jsou pojmenovány po antických bozích, přišla řada návrhů na jména čerpající ze slovanské mytologie (zvl. *Perun*, *Vesna*, *Svarog*). U návrhů je pak uváděno např. „Planeta je veliká, prý obdoba Jupitera, tedy je zde slovanská analogie pojmenování podle slovanského boha bouře a blesků.“ nebo „Všechno je pojmenováno po řeckých/římských bozích, tak by bylo fajn, aby si Češi někde prosadili bohy slovanské.“¹⁰ Méně často se objevovali v návrzích antičtí hrdinové (např. planeta podle titána *Hyperion* a hvězda *Eurynomé* podle jeho matky, hvězda *Romulus* a planeta *Remus*), dále egyptští bohové (hvězda *Re* a planeta *Hor*), keltští bohové (hvězda *Taranis* a planeta *Lugus*) nebo biblické postavy (hvězda *Goliáš* a planeta *David*). U některých návrhů se reference na mytologii ozřejmila až díky zdůvodnění, např. jména *Jasan* a *Jiva* vycházejí podle navrhovatele ze severské mytologie, podle níž se „první muž jmenoval Ask („jasan“) a první žena Embla („jiva“)“.

Souvisejícím inspiračním okruhem byly české pověsti. Návrhům dominovala *Libuše* (též v anglické transkripci *Libushe* a v latinské formě *Lubossa*), dále v nich figurovala osobní jména *Krok*, *Přemysl* či *Bivoj* apod. Do užšího výběru, jak vidíme v tabulce, se dostala pojmenování hvězdy *Vyšehrad* a planety *Šemík*.

4.3 Pohádky

Mezi finalisty v užším výběru nacházíme i návrhy *Řáholec* a *Rumcajs*, *Čtyřlístek* a *Fifinka*. Podle pohádkových postav chtěla pojmenovat exoplanetu a hvězdu řada účastníků ankety, což mohlo být dáno i tím, že součástí kampaně „Pojmenuj exoplanetu“ byla i literární a výtvarná soutěž pro žáky a studenty, a lze tedy předpokládat, že se mnozí z nich zapojili i do výběru jména. Postavy z klasických pohádek (např. hvězda *Zlatovláska* a planeta *Popelka*, hvězda *Čert* a planeta *Káča*) se kupodivu vyskytovaly jako návrhy jen ojediněle, převažovaly jednoznačně postavy z večerníčků, a to především známé dvojice *Bob* a *Bobek*, *Pat* a *Mat*, *Spejbl* a *Hurvínek*.

4.4 Literatura a film

Zatímco návrhy jmen podle pověstí či pohádek vycházely především z českého prostředí, u návrhů inspirovaných literárními a filmovými postavami či reáliemi se účastníci neomezovali pouze na českou produkci, ba právě naopak, častější tu

¹⁰ Mimochodem, Češi již *Peruna* ve vesmíru prosadili, jmenuje se tak asteroid č. 4250, který objevili astronomové v roce 1984 v observatoři Klet', právě proto jej v názvu exoplanety nebo hvězdy již není možné použít (Vondráček, 1998, s. 6; International Astronomical Union (IAU): Minor Planet Center, https://minorplanetcenter.net/db_search/show_object?utf8=%E2%9C%93&object_id=Perun).

byly aluze na světovou literaturu a film, zvl. z žánru sci-fi a fantasy. Knižní a filmové se tu prolíná, protože řada zmiňovaných literárních děl byla úspěšně zfilmována, takže u některých lze jen těžko určit, zda navrhovatele inspiroval spíše film, nebo jeho knižní předloha. Opakovaně se objevovala zvl. jména postav, míst či dalších reálií ze ság Pán prstenů (např. hvězda *Isildur* a planeta *Aragorn*), Hra o trůny (např. hvězda *Daenerys* a planeta *Khaleesi*), Zaklínač (např. hvězda *Tor Lara* ‚Věž racka‘ a planeta *Tor Zirael* ‚Věž vlaštovky‘), z filmů Hvězdné války (např. hvězda *Falcon* a planeta *Solo*), Avatar (např. hvězda *Pandora* a planeta *Toruk*), Stopařův průvodce po galaxii (např. hvězda *Hlubina myšlení* a planeta *Arthur Dent*), ze seriálu Červený trpaslík (např. hvězda *Lister* a planeta *Rimmer*) atd.

Česká literatura se v návrzích omezuje jen na Švejka, Rychlé šípy a Babičku. V nejrůznějších variacích však zaznívaly odkazy na dílo Karla Čapka (např. *RUR* a *Primus*, *RUR* a *Robot*, *RUR* a *Krakatit*, *Makropulos* a *Galén*, Čapek a *RUR*). Vícekrát se objevil i návrh na pojmenování hvězdy *Ikarie* podle československého filmu *Ikarie XB 1* z roku 1963. Dostal se i do užšího výběru, ale jak již víme, nakonec zvítězil návrh na planetu *Makropulos* a hvězdu *Absolutno*.

4.5 Osobnosti

V návrzích inspirovaných významnými osobnostmi jednoznačně převažovala jména postav z české historie a kultury.¹¹ Tato jména měla plnit především honorifikační funkci. Pro hvězdu i exoplanetu byla nejčastěji navrhována jména podle dvou osob, např. podle spisovatelů (*Neruda* a *Mácha*), světců (*Václav* a *Anežka*), politiků (*Štefánik* a *Masaryk*) apod. Hierarchické rozlišení reflektující to, „kdo/co okolo koho/čeho obíhá“, pak vidíme v návrzích, kdy je jménem osobnosti pojmenována hvězda, kolem níž se točí její dílo, např. *Antonín Dvořák* a *Rusalka*, *Rabi Löw* a *Golem*, *Zdeněk Jirotka* a *Saturnin*. Případně je do pomyslného středu postavena osobnost a pro planetu je zvoleno toponymum, které k ní má nějaký vztah, např. *Žižka* a *Tábor*, *Tomáš Baťa* a *Lín*.

Jak uvedla v rozhovoru S. Ehlerová: „A samozřejmě se opakuje Jára Cimrman. Ale u tohohle ‚českého génia‘ to možná komplikuje jedna věc: neměl by to být název, který se již používá pro některé vesmírné těleso. A Jára Cimrman už má svůj asteroid Jaracimrman.“ (Šafaříková, 2019, s. 64) Největší problém představoval podle ní právě seznam již existujících jmen planetek¹² neboli asteroidů: „Spoustu zaslaných návrhů jsme museli vyškrtnout právě proto, že už

¹¹ Zahraniční osobnosti se v návrzích objevovaly zřídka, byli mezi nimi vládci (např. hvězda *Caesar* a planeta *Kleopatra*), spisovatelé (např. hvězda *Verne* – s jeho dílem byly spjaty i návrhy *Nautilus* a *Nemo*), vynálezci (např. planeta *Leonardo*), filozofové (např. hvězda *Diogenes* a její planeta *Sud*), či jiné postavy, které se zapsaly do historie (např. hvězda *Sir Nicholas Winton* a planeta *Oscar Schindler*). K sociologickému výzkumu hodnocení postav české historie viz např. Šubrt – Vinopal, 2013, s. 115–123.

¹² Jménům planetek se detailně věnoval M. Vondráček (1998, s. 1–12; též 1999, s. 133–138).

byly dříve použity pro asteroidy, například Amos, Dvořák nebo Smetana.“ (Tisková zpráva AV 1) Nepoužitelná byla i jména podle žijících osob, která však účastníci ankety patrně navrhovali spíše jako recesi (např. *Hvězda Jaromíra Soukupa* a *Planeta Jaromíra Soukupa*) či vyjádření svého politického postoje (např. hvězda *Miloš Zeman* a planeta *Andrej Babiš*; srov. též *Řepka* a *Bureš* nebo jména podle „slavných“ výroků politiků *Bablbam* a *Motýle*). Jako kosmonymum dále nesmělo být použito jméno osobnosti, která zemřela před méně než 100 lety, z tohoto důvodu musely být vyřazeny četné návrhy, v nichž figuroval např. *Václav Havel* a jeho manželka *Olga*.

4.6 Toponyma

V návrzích, které byly do ankety zaslány, se nejčastěji objevují choronyma *Bohemia*, *Moravia* (též *Morava*) a *Czechia*, a to jak jako název planety, tak i hvězdy. Ze sídel se nejvíce vyskytovala *Praha* a *Brno*, ovšem ne vždy byla zamýšlenou funkcí honorifikace, jak vyplývá např. z odůvodnění návrhu jména *Brno*: „Je to daleko, blbě se tam dostává a nic tam není.“ Ojediněle se vyskytovala i jiná toponyma, např. jména míst spjatých s českou historií (*Karlštejn*, *Lidice*),¹³ dále „symboly technické vyspělosti“, jak stálo v odůvodnění (*Temelín* a *Dukovany*), jména „typická pro české obce“ (*Lhota* a *Nová Ves*), kde však podle navrhovatele „nikdo nebydlí a nic tam není“, nebo jména měst, k nimž má navrhovatel nějaký osobní vztah (např. planeta *Ostrava* – „mé rodné město“). Na otázku, zda by se mohla exoplaneta jmenovat třeba *Brno*, odpověděla S. Ehlerová: „Třeba Brno. Ale to by se nemuselo líbit Pražanům. Dobré jsou třeba názvy řek, ty budí nejméně kontroverzí.“ (Šafaříková, 2019, s. 64) Z hydronym byla nejčastěji navrhována *Vltava* a *Labe*. Do nejužšího výběru finalistů byla zařazena oronyma *Krkonoše* (hvězda) a *Sněžka* (planeta). Z dalších oronym se v návrzích objevila např. hora *Blaník* (hvězda) a její planeta se měla jmenovat *Rytíř* podle pověsti o blanických rytířích.

4.7 České reálie

To, že se jedná o „českou“ exoplanetu a hvězdu, se projevilo nejen ve výběru jmen podle osobností z české historie a kultury, jmen inspirovaných českou literaturou, pohádkami a pověstmi či jmen podle toponym, která můžeme najít na mapě České republiky, ale objevovaly se i návrhy vztahující se k dalším českým reáliím. Jednoznačně jim přitom dominovalo pivo, a to v nejrůznějších kombinacích, např. s toponymem Plzeň/Pilsen, zmiňovány byly konkrétní značky piva, stupně apod. (např. hvězda *Pivečko* a planeta *Jedenáctka*, hvězda *Prazdroj* a planeta *Pivo*, hvězda *Pilsner* a planeta *Staropramen*, hvězda *Plzeň* a planeta *Krušovice*). Vytvářeny byly i autorské názvy (např. hvězda *Pivěň* a planeta

¹³ K místům jako symbolům národních dějin viz např. Šubrt – Vinopal, 2013, s. 123–126.

Pivěnka s odůvodněním, že „Pro Česko je typické pivo, podle tohoto každý pozná, jakého státu planeta je.“, hvězda *Beerius* a planeta *Beer-12*) apod. Vedle piva se pak v návrzích objevovaly i další požitaviny, např. *Řízek*, *Smažák*, *Zelo* a *Knedlo* či *Tvaroh* a *Buchta* („Ať i ve vesmíru je něco klasického dobrého českého...“).

Navrhována byla i jména podle státních symbolů (např. hvězda *Český lev* a planeta *Orlice*), české hymny (hvězda *Fidlovačka*), podle národního stromu (*Lípa*, též v latině *Tilia*) či podle lokalizace naší země (hvězda *Srdce Evropy* a planeta *Cesky lev*).

Jako reálie snad můžeme označit i návrhy, v nichž se vyskytují osobní jména, která se ovšem nevztahují ke konkrétní osobě, ale jak to zdůvodňují sami navrhovatelé, „nic typičtější českého mě nenapadlo“ (např. hvězda *Pepík* a planeta *Lojza*, hvězda *Josef* a planeta *Novák*).

Nerostným bohatstvím naší země se inspirovala např. hvězda *Pyrop* a planeta *Moldavite*, protože „Vltavín (moldavite) je klenot, který k nám přicestoval z dalekého vesmíru. Naleziště jsou prakticky jen na českém území. Pyrop (český granát) je dalším vzácným minerálem s nalezišti v ČR.“ Z označení různých nerostů vycházely i další návrhy, např. *Jantar* a *Jaspis*, *Hesonit* a *Pyrop* apod. Některá z nich se však vztahovala spíše ke vzhledu planety, např. *Tiger's eye* („protože podle na internetu dostupných fotografií vypadá jako tento minerál“) či *Ruby* („červená barva planety = drahokam téže barvy“). Mezi závěrečné finalisty se pak dostala jména *Vltavín* a *Granát*.

4.8 Ostatní

Jména, která nelze zařadit do žádného z výše uvedených motivačních okruhů, nejsou početná. Inspirovala se např. počítačovými (např. hvězda *Ysera* a planeta *Azeroth* z *World of Warcraft*, hvězda *Unaar* a planeta *Coraab* „z dnes již mrtvé české online hry *Coraabia*“) či jinými hrami (např. *Darius* a *Tarhun* z *Dračího doupěte*). Vycházela motivačně ze světa přírody (např. hvězda *Blesk* a planeta *Hrom*, hvězda *Duha* a planeta *Voda*), či naopak z chrématonym, tedy názvů lidských výrobků (např. hvězda *Tatra* a planeta *Škoda*, hvězda *Jawa* a planeta *Dandy* podle jednoho z modelů těchto motorek). V návrzích se objevovala jména různých spolků, organizací, firem (např. hvězda *Skaut* a planeta *Sokol*), přestože to pravidla neumožňovala. Přípustná nebyla ani jména podle domácích mazlíčků (zoonyma), přesto jich několik do ankety dorazilo (např. hvězda *Amie* a planeta *Thea* „podle mých devítiletých koček“, hvězda i planeta *Connie* po psovi). Někteří účastníci dokonce navrhovali pojmenovat exoplanetu po sobě nebo po někom svém blízkém (např. hvězda *Jakub* a planeta *Lischka* „budu mít radost, že se po mně jmenuje planeta a taky budu moct machrovat“).

5. Jazyková stránka pojmenování

Převážná většina návrhů byla v češtině. Dále se objevilo několik pojmenování v angličtině (např. hvězda *Hope* a planeta *Faith*, hvězda *Czech sun* a planeta *Czech Red*) a v latině (např. hvězda *Dignitas* a planeta *Fides*, hvězda *Calidus* a planeta *Distalis*), výjimečný byl návrh na pojmenování hvězdy *Okar* a planety *Avri*, což „v romštině znamená krásná a svoboda“. Poněkud kuriozní se nám jevila jména pocházející např. z aztéčtiny (hvězda *Tletl* „oheň“ a planeta *Chiltic* „červený“), tegulštiny (hvězda *Garjana* „prázdnota“) či svahilštiny (*Nyota* „hvězda“ a *Sayari* „planeta“), z odůvodnění návrhů přitom nebylo jasné, proč by jména „české“ hvězdy a planety měla vycházet právě z těchto pro nás exotických jazyků. Jen výjimečně se vyskytly hybridní složeniny jako např. hvězda *NejkulatoulinkatejsiSTAR*. Za jazykovou hru pak považujeme přepis některých českých slov podle anglické výslovnosti (hvězda *Peevo* a planeta *Rumeek*) nebo takový jejich výklad (planeta *Sokol* „je anglicky Soo Cool“). Hláskovým složením pak byly motivovány návrhy, které zdůrazňovaly, že „jsou to česká slova obsahující naše unikátní písmeno ř“ (např. hvězda *Řehoř* a planeta *Řeřicha*).

Jen výjimečně jsme se vedle spisovné češtiny v návrzích setkali s výrazy nářečními (např. hvězda *Ogar* a planeta *Šohaj*) či jinak lokálně příznakovými (např. z hantecu hvězda *Šalina* a planeta *Brno*). Ojedinělý byl návrh na pojmenování hvězdy *Darnost* a planety *Loskot* čerpající ze staročeské slovní zásoby.¹⁴

Někdy byla záměrně vynechána diakritika (např. hvězda *Libuse* a planeta *Vysehrad*), ale jinak byla respektována pravidla pravopisu – výjimkou byl např. návrh na hvězdu *Hamyžon* „podle hamyžnosti“ (sic!) či jména osobností v podobě, v jaké je záměrně užívají oblíbené Opráski sčeskí historje (hvězda *Zmikund* a planeta *Huz*, tj. Zikmund a Hus).

Pojmenování byla především jednoslovná a substantivní. Byla-li doplněna o přívlastek, pak to byl nejčastěji český (např. *Český lev*, *Česká hvězda*), popř. anglicky *Czech* (např. hvězda *Czech Crown*). Návrhy vycházely jak z konkrét (např. hvězda *Otec* a planeta *Matka*, hvězda *Pivo* a planeta *Řízek*), tak abstrakt (např. hvězda *Pravda* a planeta *Láska*, hvězda *Štěstí* a planeta *Naděje*), jak z apelativ, tak z jiných proprií (zvl. z antroponym, méně často z toponym). Posledně jmenovaná kosmonyma tedy vznikala transonymizací (přenesením existujícího pojmenování na jiný objekt), a to bez slovotvorné obměny (výjimkou je např. hvězda *Kašperka* z toponyma Kašperské Hory).

Dle pravidel měly být upřednostňovány jednoslovné názvy – většina návrhů tuto zásadu dodržuje, výjimkou jsou návrhy ze jmen osobností, neboť ty se převážně skládaly z rodného jména i příjmení, patrně totiž byly vnímány jako jeden celek, neboť označují jednu osobu (např. hvězda *Bedřich Smetana*, planeta *Gregor Mendel*), u některých návrhů jsou však od sebe rodné jméno a příjmení

¹⁴ Srov. historické názvy planet Sluneční soustavy, které zpracovala M. Tabakovičová (2013).

odtrženy (např. hvězda *Smetana* a planeta *Bedřich*, hvězda *Mendel* a planeta *Gregor*). Někteří účastníci ankety se pokoušeli dosáhnout jednoslovného názvu mechanickým vytvářením kompozit (např. hvězda *MilosForman* a planeta *JaroslavHeyrovsky*, hvězda *SecondChance* a planeta *NewHome*, hvězda *StellaBohemia* apod.).¹⁵

Jména fiktivní, vymyšlená účastníky, měla především podobu nejrůznějších kompozit či zkratkových slov. Vycházela např. z osobních jmen jako např. hvězda *Romenda* („z Roman + Vendula“), hvězda *Galdaler* („Vychází ze spojení jmen Galileo, dá Vinci a Kepler“). Jen zřídka jsou však tyto výtvořiny rozklíčovatelné (např. hvězda *Bohélios* = Bohemia + Hélios), ve většině případů můžeme proces, jímž jméno vzniklo, jen stěží zrekonstruovat (např. hvězda *Awari* a planeta *Weridahi*), pokud nám jej sám autor neosvětlí. V těchto výkladech se zřetelně projevuje neznalost způsobu tvoření proprií, výsledkem totiž většinou bývají nesystémová spojení částí slov (např. hvězda *Simsun* „Jelikož je hvězda podobná slunci, tak sim- od slova similar, tedy podobná, a sun v angličtině slunce.“, planeta *Planas* „Název Planas jsem zvolil také spojením dvou slov. Plan. zkrácenina planet neboli planeta. A přípona as je z anglického názvu Gas, tedy plyn, protože je planeta složená z plynu.“, hvězda *Atmos* „Ámos, akorát aby to znělo jako hvězda, přidal jsem t.“ a planeta *Erdit* „Earth a Dit, nějak jsem to prostě dál dohromady.“). Dále se objevovaly různé přesmyčky, palindromy (např. hvězda *Asyr* „je to obráceně souhvězdí Rysa“) atd. V odůvodněních těchto návrhů nejčastěji zaznívá, že jsou to jména nová, originální, která se dotyčným líbí, někdy přitom snad ani sami netuší, jak k nim dospěli (např. o jménech *Zantos* a *Etar* nám navrhoval napsal: „Přemýšlel jsem nad názvem a napadly mě tyto jen tak nevím jaky mají význam prostě mě to napadlo.“). Za jejich vytvářením můžeme vidět nejen snahu o originalitu a důraz na estetickou funkci, ale také potřebu mít kosmonymum nezatížené jinými významy a konotacemi, které by mohlo vyvolávat. Připomeňme, že jména vymyšlená nebyla dle pravidel pro pojmenování přípustná, o to více pak udivuje např. výrok jedné navrhovatelky, že „Nad těmito názvy jsem přemýšlela celé hodiny“, přitom by bývalo stačilo strávit několik minut prostudováním si pravidel, aby zjistila, že tudy cesta nevede. Je to však bohužel přístup příznačný pro celou tuto anketu.

6. Závěr

Ankety vyzývající k podávání návrhů jmen (ať už se jedná o pojmenování exoplanety, nebo třeba zvířat v zoo, různých maskotů, budov, dopravních prostředků apod.) jsou u veřejnosti velmi populární, zatím však nebyly cíleně analyzovány, přestože nám dávají nahlédnout do současných pojmenovacích strategií/schopností běžných uživatelů jazyka. Jejich nevýhodou je, že nám o účastnících neposkytují další potřebná sociologická data, jako je např. pohlaví,

¹⁵ Srov. Vondráček, 1998, s. 4–5.

věk, dosažené vzdělání atd. K dispozici máme pouze samotná jména a zdůvodnění jejich výběru. I to nám však umožňuje poznat, jak účastníci ankety přistupují k vlastním jménům a k jejich tvoření, jak chápou jejich funkce. O navrhovatelích samých pak mnohé prozrazuje např. jazyková úroveň jejich výpovědí, způsob argumentace, jejich (ne)pochopení zadání a cíle celé ankety apod. V případě pojmenování exoplanety, která měla reprezentovat Českou republiku ve vesmíru, nám návrhy navíc říkají mnohé i o národním sebepojímání, o vztahu k české historii, kultuře, osobnostem, identitě.

Celkem bylo podáno 1 822 návrhů, většina z nich však nebyla použitelná, protože odporovala daným pravidlům. Bylo v nich též patrné soustředění navrhovatelů pouze na jméno samé, bez ohledu na komunikační potřeby a funkci, kterou by mělo jméno plnit. Téměř 1/5 návrhů obsahovala jméno fiktivního českého génia Járy Cimrmana, zvítězil tedy pomyslně i zde, stejně jako v anketě o „největšího Čecha“. Nakonec bylo hlasováním pro exoplanetu vybráno jméno *Makropulos* a pro hvězdu *Absolutno*.

Literatura

- Dvořáková, Ž. (2019): Pojmenujte náš novej nádr. *Linguistica Brunensia* 67, 1, s. 39–47, DOI 10.5817/LB2019-1-4.
- Kozma, J. (2018): Names of Astronomical Objects from a Global and Local Perspective. *Onomastica Uralica* 14, s. 177–190, <http://mnytud.arts.unideb.hu/onomural/kotetek/ou14/14.pdf>.
- Kozma, J. (2020): Távoli csillagok és bolygók új elnevezései. A NameExoWorlds 2019 elnevezésű kampányban elfogadott nevek [The names of distant stars and planets. The names accepted as part of the NameExoWorlds 2019 campaign]. *Névtani Értesítő* 42, s. 213–220, DOI: 10.29178/NevtErt.2020.13.
- Svoboda, J. – Šmilauer, V. – Olivová-Nezbedová, L. – Oliva, K. – Witkowski, T. (1973): Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* 14.
- Šafaříková, K. (2019): Rychlé šípy by šly naprosto v pohodě. *Respekt* 24, 10.–16. 6. 2019, s. 64.
- Šrámek, R. (2019): 12. Šalina, rola – brněnský „hantec“ a návrhy vlastních jmen. *Acta onomastica* 60, 2, s. 320–322.
- Štěpán, P. (2018): Vyberte název pro náš novej nádr. *Týdeník Rozhlas*, 10. 9. 2018, s. 26.
- Šubrt, J. – Vinopal, J. (2013): *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum.
- Tabakovičová, M. (2013): *České názvy planet*. Bakalářská diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, https://is.muni.cz/th/g51tg/Bakalarska_prace.pdf.

- Vondráček, M. (1998): Systém pojmenování planetek. *Povětroň* 1/1998, s. 1–12, <https://astro.troja.mff.cuni.cz/~mira/ashk/povetron-1998-s1.pdf>.
- Vondráček, M. (1999): Systém pojmenování planetek. In: K. Klímová – H. Kneselová (eds.), *Propria v systému mluvnickém a slovotvorném*, Sborník příspěvků z mezinárodní konference „Onomastika a škola“ konané v Brně ve dnech 10.–11. 2. 1998. Brno: Masarykova univerzita, s. 133–138.
- Zuckermanová, C. (2017): Pojmenujte hvězdu. *National Geographic Česko* 07/2017, s. 14.

Internetové zdroje

- International Astronomical Union (IAU): Minor Planet Center, <https://minorplanetcenter.net> (cit. 5. 4. 2021).
- International Astronomical Union (IAU): Naming of Astronomical Objects, <https://www.iau.org/public/themes/naming> (cit. 5. 4. 2021).
- Pojmenuj exoplanetu: O planetě XO-5b, <https://www.avcr.cz/cs/pro-verejnost/pojmenuj-exoplanetu/o-planete-xo-5b> (cit. 5. 4. 2021).
- Pojmenuj exoplanetu: Pravidla, <https://www.avcr.cz/cs/pro-verejnost/pojmenuj-exoplanetu/pravidla> (cit. 5. 4. 2021).
- Tabakovičová, M. (2017): Kosmonymum. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/KOSMONYMUM> (cit. 5. 4. 2021).
- Tisková zpráva AV 1 (16. 10. 2019): Akademie věd ČR spouští hlasování o názvu „české exoplanety“, <https://www.avcr.cz/cs/pro-verejnost/pojmenuj-exoplanetu/pro-novinare/> (cit. 5. 4. 2021).
- Tisková zpráva AV 2 (17. 12. 2019): Česká exoplaneta se jmenuje Makropulos, její hvězda Absolutno, <http://www.avcr.cz/cs/pro-verejnost/aktuality/Ceska-exoplaneta-se-jmenuje-Makropulos-jeji-hvezda-Absolutno/> (cit. 5. 4. 2021).
- Tisková zpráva IAU (15. 12. 2015): Final Results of NameExoWorlds Public Vote Released, <https://www.iau.org/news/pressreleases/detail/iau1514/> (cit. 5. 4. 2021).

Hesla z *Akademického slovníku současné češtiny* publikovaná mimo abecední pořadí: tematický okruh koření¹

Michaela Lišková – Barbora Procházková – Martin Šemelík a kol.²

oddělení současné lexikologie a lexikografie

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

liskova@ujc.cas.cz, bprochazkova@ujc.cas.cz, semelik@ujc.cas.cz

Abstract: ASSČ Entries Published across the Alphabet: Thematic Domain Spices

The article presents some new practices on *The Academic Dictionary of Contemporary Czech* in regard to publishing new dictionary entries via the website slovníkcestiny.cz. So far, the criterion for publishing an entry has been a strictly formal one – the alphabet. The covid-19 pandemic of 2019–2021 has changed this practice slightly. The lexicographic team published some 80 entries connected to the pandemic across the alphabet back in that period in addition to the entries brought out on the grounds of formal aspects in order to serve the public interest concerning information transfer. As this practice proved to be viable and beneficial to the users' needs, we now aim to broaden the range of dictionary entries published across the alphabet covering various relatively compact thematic topics such as colours, spices, time phenomena, etc. In this way, we combine publishing entries on the basis of the alphabet as the main criterion and of lexico-semantic aspects as a supporting one.

Keywords: lexicography, lexicology, monolingual dictionary, thematic domains, lexico-semantics, user aspect

1. Úvodem

Tento příspěvek v nutně komprimované podobě shrnuje změny v praxi zveřejňování hesel vznikajícího *Akademického slovníku současné češtiny* (<https://slovníkcestiny.cz>, dále jen ASSČ). Text má následující strukturu: v oddíle 2 nastiňujeme aktuální trendy v oblasti lexikografické praxe, v oddíle 3 tematizujeme východiska a metodologii prací na ASSČ. V oddíle 4 přetiskujeme patnáct hesel z tematického okruhu koření, která byla zveřejněna mimo abecední pořadí (např. *dobromysl*, *jalovec*, *kurkuma*, *šafrán*, *vanilka*). Oddíl 5 má charakter shrnutí a výhledu.

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092. Za připomínky k původní podobě textu děkujeme Anně Christou (Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.) a oběma recenzentům *Jazykovědných aktualit*.

² Na přípravě hesel v oddíle 4 se podíleli (v abecedním pořadí): Edita Čonosová, Magdalena Kroupová, Michaela Lišková, Lucie Machálková, Jana Nová, Barbora Procházková, Martin Šemelík, Karolína Táborská.

2. Několik poznámek k současné lexikografii

Lexikografie podléhá – stejně jako jiné oblasti lidské činnosti – určitým vývojovým tendencím, což se na první pohled může zdát jako poněkud banální konstatování. Zrovna v případě tohoto oboru jsou však změny natolik hluboké, že lze bez přehánění hovořit o změně paradigmatu. Lexikografie, ať už ji chápeme jako dílčí jazykovědnou (aplikovanou) disciplínu, nebo spíše jako disciplínu samostatnou, či dokonce jako ještě šířeji pojatou „kulturní a vědeckou praxi“ (Wiegand, 1998),³ stojí na pomyslné křižovatce (srov. název inspirativního sborníku *Lexicography at a Crossroads* H. Bergenholtze ad., 2009). Tradiční lexikografické koncepty se potkávají s novými pohledy; daří se nalézat odpovědi na dřívější otázky, zároveň se zákonitě objevují otázky a problémy nové.

Mezi hlavní tendence současné lexikografie patří její demokratizace (zapojení široké veřejnosti do lexikografických aktivit) – tomuto tématu se zde však dále věnovat nebudeme (k němu srov. Šemelík – Škrabal, 2019) – a rozmach nových technologií. U nich se nyní krátce zastavme. Masivní rozšíření moderních technologií má pro lexikografii zásadní důsledky hned na několika rovinách:

- Práce s počítačem, elektronickými editačními systémy a s využitím metod zpracování přirozeného jazyka (NLP) zpravidla urychluje práci a zkvalitňuje výsledný produkt (srov. Čermák, 1995; Trap-Jensen, 2018).
- Díky korpusům je možné popsat jazykový úzus detailněji a spolehlivěji než dříve (srov. Teubert, 2007; Škrabal – Vavřín, 2016).
- Internetové slovníky umožňují nejen doplnit tradiční lexikografická data o zvukový a obrazový materiál,⁴ ale i snadnější aktualizaci obsahu a jeho rychlé uveřejnění. Právě tato možnost úzce souvisí s tématem našeho článku: přednostním publikováním vybraných hesel ASSČ.
- V návaznosti na předchozí body dochází též ke změně návyků uživatelů slovníků (srov. Heid, 2014; Hult, 2014; Čibej – Arhar Holdt, 2018).

3. ASSČ – východiska, metodologie

Hesla ASSČ jsou standardně publikována na základě formálního kritéria – abecedního pořadí (ke koncepci slovníku viz Kochová – Opavská, 2016). Při

³ Pro Wieganda je lexikografie činností vykonávanou s cílem vytvořit slovníkové dílo sloužící nějakému konkrétnímu účelu. Omezení této činnosti na aspekty lingvistické, popř. filologické je pak zavádějící, neboť lexikograf nutně musí věnovat pozornost i otázkám, které mají s lingvistikou, popř. filologií jen málo společného. V této souvislosti můžeme zmínit např. layout slovníku, ať už jde o dílo tištěné, nebo elektronické. O praxi kulturní a vědeckou se jedná proto, že lexikograf (profesionál i neprofesionál) v rámci lexikografického procesu využívá znalostí a dovedností vědeckých (empirická analýza materiálu, syntéza aj.) a/nebo kulturních (čtení, psaní ap.) (srov. Wiegand 1998, s. 33nn.).

⁴ První nahrávky výslovnosti budou do ASSČ doplněny v roce 2022, možnosti rozšíření slovníku o obrazový materiál jsou aktuálně (říjen 2021) podrobovány analýze.

základním zpracování heslových statí jsou však uplatňována i kritéria další, slovotvorná, lexikálněsémantická nebo stylistická. Zejména při sestavování či zpřesňování slovníkové koncepce, ale i při psaní odborných článků a přípravě konferenčních vystoupení jsou mimo abecední pořadí zpracovávána mj. hesla patřící do určitých tematických okruhů. Cílem tohoto postupu je konzistence zpracování hesel příslušejících do stejné lexikálněsémantické třídy či do slovotvorných řad (*bio-*, *-metrový*). Díky širšímu záběru hesláře je možné adekvátněji stanovit zásady zpracování hesel týkající se jejich sémantické struktury nebo opěrných slov v definicích (srov. jednotně používaný definiční výraz *onemocnění* oproti *nemoc* či *choroba*).

Od roku 2020 se zpracování hesel řídí principy modifikované koncepce, které jsou shrnuty v dokumentu Šemelík – Lišková – Křivan a kol., 2020.⁵ Více než dříve se zohledňuje hledisko uživatelů slovníku a webová aplikace jako svébytné publikační médium, obojí v souladu se současnými trendy v oboru (srov. např. Abel – Vettori – Ralli, 2014). Dochází též ke změně postupu prací: byl sestaven heslář celého slovníku, nejen aktuálně zpracovávaných písmen. Celý heslář byl následně rozdělen do frekvenčních pásem dle údajů z korpusů Českého národního korpusu (srov. Křivan, 2022, v přípravě). V první fázi budou zpracovávány heslářové položky patřící k frekvenční špičce (50 tisíc nejčastějších slov), a to při zachování základního, abecedního pořádku zveřejňování hesel s pouze dílčím, doplňkovým publikováním vybraných heslových souborů (dávek) napříč abecedou.

Nyní jsou veřejnosti k dispozici standardně publikovaná hesla s náslovím *a-* až *č-* (2017–2020). Dále byla přednostně zpracována společensky aktuální „covidová hesla“, jako je *dezinfekce*, *karanténa*, *smrtnost* (Lišková – Šemelík a kol., 2020), nebo heslo *robot*, které bylo preferenčně publikováno ke stoletému výročí tohoto výrazu (Škrabal, 2020). V souladu s požadavkem na co nejrychlejší zveřejňování již zpracovaných a zredigovaných hesel a využívání možností moderních online publikací byla během roku 2021 publikována vybraná hesla ze čtyř tematických okruhů: barvy, koření, čas a pády:⁶

- Soubor hesel z lexikálněsémantické skupiny **koření** obsahuje 75 heslářových položek, z toho 44 jednoslovných hesel včetně hyperonyma *koření* a k němu přihníždovaného deminutiva *kořeníčko* a 31 souslovných hesel (lemma *bouquet garni* je klasifikováno jako zvláštní typ hesla

⁵ K modifikaci zpracovatelských zásad došlo jednak na základě interních autoevaluativních procesů, jednak na základě externí zpětné vazby ze strany uživatelů slovníku. Vedle způsobu uveřejňování hesel a sestavování hesláře samotného se koncepční modifikace týkají okruhů jako např. zpracování proprií, exemplifikace nebo uživatelských poznámek.

⁶ Pro jednoznačnost uveďme, že tyto disparátní okruhy nebyly zvoleny v návaznosti na společenskou aktuálnost, nýbrž pouze s ohledem na předzpracování vybraných lexikálních jednotek z koncepčních důvodů (precizace zásad zpracování tematicky spřízněných hesel). Jednotné zpracování je zajištěno tím, že zpracovatelé při koncipování hesel postupují dle velmi podrobného interního manuálu, jenž specifikuje např. opěrná slova v definici hesel určité lexikálněsémantické skupiny, rozsah a podobu exemplifikace ap.

„vícesložkové“); k souboru patří navíc 12 frazémů připojených na hesla *hřebíček, kopr, koření, petržel* a *šafrán*. Zcela nově je nyní publikováno 55 hesel, nepočítáme-li hesla již dříve uveřejněná v rámci heslářového úseku *a–č*. Vybraná hesla z okruhu koření zde dále ve výběru otiskujeme.

- Soubor nově zveřejněných hesel z lexikálněsémantické skupiny **čas** tvoří celkem 80 heslářových položek, tj. 38 jednoslovných hesel (*pondělí; září*), 30 sousloví (zahrnují zejména názvy různých svátků: *Svatodušní pondělí; masopustní úterý; Popeleční středa*; označení historických dokumentů nebo událostí: *Říjnový diplom; prosincová ústava; listopad 1989 / Listopad*) a 12 frazémů (běžné frazeologické jednotky: *modré pondělí / modrý pondělek; světit neděli*; pranostiky: *po teplém září zle se říjen tváří; studený prosinec – brzké jaro*). Nově je v této skupině zveřejněno 66 hesel.
- Třetím souborem hesel jsou lexikální jednotky z lexikálněsémantické skupiny **barvy**, z nichž bylo přednostně zveřejněno celkem 76 heslářových položek: 16 jednoslovných hesel (*fialový; žlutý*), 8 podslovních částí (*hnědo-; oranžovo-*), 37 sousloví (*modrá pilulka; růžové zlato*) a 15 frazémů (*(mít) oči (modré) jak(o) pomněnky; něco není (žádná) procházka růžovým sadem / růžovou zahradou*).
- Nejméně početnou skupinu hesel představují hesla z lexikálněsémantické skupiny **pády**; ta se skládá z 15 heslářových položek, z toho 8 jednoslovných hesel včetně hyperonyma *pád* (dále např. *instrumentál; nominativ*) a 7 sousloví (*první pád; šestý pád*).⁷

Průběžné zveřejňování hesel z určitých okruhů napříč abecedou zohledňuje obě plánované fáze koncipování slovníku, tedy nejen první fázi s předpokládanými 50 tisíci hesly, ale i fázi druhou, která slovník rozšíří o dalších až 100 tisíc hesel (na celkových 120–150 tisíc hesel). Hesla zveřejňovaná podle tematických okruhů rozsah slovníku nenavyšují, jsou součástí definovaného hesláře. Přínosem tohoto postupu je poskytnutí již hotových hesel uživatelům, neboť jinak by tato hesla z pozdějších písmen abecedy čekala na zveřejnění velmi dlouhou dobu (v řádu let – v závislosti na dalším postupu slovníkových prací); tento přístup je dle našich zkušeností motivační i pro autory slovníku.

Při výběru hesel jsme zohlednili především frekvenční kritérium a kritérium relativní ucelenosti dílčího souboru hesel.⁸ Postupem času budou následovat i hesla z dalších tematických okruhů, a to za dodržení již nyní uplatňovaných zásad (viz výše). Zdůrazněme zde, že zvolený redakční postup nepředstavuje zdržení v primárním (abecedním) publikování hesel. Tematické skupiny hesel,

⁷ Při výběru hesel z této skupiny se primárně řídíme jejich frekvenčním zastoupením v korpusu, zohledňujeme však také informační zázemí předpokládaného středoškolsky vzdělaného uživatele. Z toho důvodu zařazujeme názvy všech pádů používaných v současné češtině, naopak ve slovníku nebudou zastoupeny jiné, méně doložené mluvnické pády rozlišované v rámci jazykové typologie v ostatních jazycích, např. ablativ, ergativ aj.

⁸ Zvolený tematický okruh zároveň nesmí být neúměrně velký, z tohoto důvodu se např. neuvažuje o přednostním uveřejnění okruhů typu živočich, osoba ap.

kteřé jsou zveřejňovány přednostně, byly rovněž přednostně koncipovány, a to v souvislosti s koncepčními pracemi, rozpracováním specifického lexikologicko-lexikografického jevu ap. Interní zásady pro zpracování jednotlivých lexikálněsémantických skupin jsou předmětem další publikační činnosti, srov. Čurdová, 2016; Lišková – Pernicová, 2015, 2016; Nová, 2016; Nová – Pernicová, 2016; Pernicová, 2016; Procházková, 2016a, 2016b, v přípravě.

4. Vybraná hesla z tematického okruhu koření⁹

V následujícím přehledu uvádíme v abecedním pořadí patnáct vybraných substantivních hesel z tematického okruhu koření.¹⁰

dobromysl [dobromisl] -li podstatné jméno rodu ženského i -lu (6. j. -lu) podstatné jméno rodu mužského neživotného

1. keříkovitá aromatická rostlina s vejčitými listy a květenstvími (latami) drobných tmavorůžových květů na dřevnatějícím stonku, používaná v gastronomii, kosmetice a pro léčivé účinky; syn. oregano, oregáno 1: *květ / list dobromyslu; Dobromysl můžete stříhat celou sezonu.; Včelaři rádi pěstují dobromysl v blízkosti včelína jako medonosnou rostlinu.; bot. dobromysl obecná Origanum vulgare*

2. nať této rostliny používaná jako koření; syn. oregano, oregáno 2: *sušená / čerstvá dobromysl; pstruh na dobromyslu; čaj ze směsi dobromysli a meduňky; Rajčata posypeme najemno nasekaným dobromyslem.; Upečenou pizzu ozdobíme lístky dobromysli.*

3. vonná silice získávaná z natě této rostliny; syn. oregano, oregáno 3: *Do olivového oleje nakapete 12 až 14 kapek dobromysli a směsí masírujete spodní oblast břicha.*

fenykl [fenikl] -lu (6. j. -lu) podstatné jméno rodu mužského neživotného

1. aromatická rostlina příbuzná kmínu, s jemně dělenými listy a květenstvími (okolíky) drobných žlutých květů, používaná v gastronomii a pro léčivé účinky, bot. rod *Foeniculum*: *listy / nať fenyklu; bulva zeleninového fenyklu; pěstovat fenykl; Semena fenyklu zklidňují zažívací ústrojí.; bot. fenykl obecný Foeniculum vulgare, fenykl sladký Foeniculum vulgare var. Azoricum*

2. semena této rostliny používaná jako koření: *mletý / drcený fenykl; Odvar z fenyklu působí proti nadýmání.; Vánoční pokrmy okořeňte fenyklem – má příjemně nasládlou chuť a odlehčí žaludku.; Povrch chleba potřete před pečením slanou vodou a posypte fenyklem.*

⁹ Hesla pro potřeby publikace v JA uvádíme v graficky kondenzované podobě, která odpovídá spíše tištěnému slovníku. Na webu slovníkcestiny.cz mají příslušná hesla layout určený pro online verzi slovníku.

¹⁰ Hesla z této skupiny se svým pojetím zároveň prolínají s hesly z tematických okruhů botanika a potravinářství.

3. bílá bulva (zdužnatělé listy) s řapíky a drobnými zelenými lístky fenyklu sladkého • pokrm z nich připravený: *salát z čerstvého fenyklu*; *Fenykl je lahůdková zelenina s anýzovou chutí.*; *Dušený fenykl se báječně hodí k rybím jídlům.*; *K večeři byl zapečený fenykl se sýrem a smetanou.*

jalovec [jalovec] -vce podstatné jméno rodu mužského neživotného

1. jehličnatý keř nebo strom různé velikosti a tvaru s krátkými pichlavými jehlicemi, pěstovaný pro plody (bobule) používané v gastronomii a pro léčivé účinky, často vysazovaný jako okrasný: *plazivý / poléhavý jalovec*; *větvička jalovce*; *Na dvoře jsme měli vzrostlý jalovec.*; *Ze zralých bobulí jalovce se vyrábí oblíbená lihovina – gin.*; bot. *jalovec* obecný *Juniperus communis*

2. drobné černomodré plody (plod) tohoto keře používané jako koření: *drcený / tlučený / mletý jalovec*; *kančí kýta na jalovci*; *Éterický olej z jalovce pomáhá proti kašli.*; *Do pekáče k masu přidáme bobkový list a celý jalovec.*; *Nakrájené bifteky mírně naklepeme, osolíme a potřeme jalovcem.*

3. vonná silice získávaná z plodů tohoto keře: *parfém s vůní jalovce a cedru*; *Mast z jalovce pomáhá při bolestech kloubů.*

4. dřevo tohoto stromu: *dýmka z jalovce*; *Podtácek je vyroben z jalovce.*

kari I, karí I [kari] neskl. podstatné jméno rodu středního

1. mletá směs koření (obsahující např. koriandr, kurkumu, zázvor) žlutohnědé barvy a obvykle ostré chuti, používaná zejména v indické kuchyni; syn. kari koření: *žluté / červené kari*; *kuře na kari*; *připravit marinádu z medu a kari*; *Mletý zázvor se používá do směsi karí.*; *Do rizota si dávám kari místo pepře.*

2. pokrm z dušeného masa, zeleniny ap. s hustou pikantní omáčkou, jejíž hlavní přísadou je kari I/1: *kuřecí kari*; *kokosové kari*; *thajské zelené karí* se zelenou kari pastou; *kari z mořských plodů*; *připravit / servírovat kari*

Méně často se používá také pravopisná podoba *curry*. Internetová jazyková příručka dává přednost psaní v počeštěné podobě.

kopr [kopr] -ru (6. j. -ru) podstatné jméno rodu mužského neživotného

1. aromatická rostlina s jemně dělenými listy a květenstvími (okolíky) drobných žlutých květů, používaná zejména v gastronomii, bot. rod *Anethum*: *semena / větvičky kopru*; *záhon s koprem*; *Kopr je nenáročný na půdu.*; *Kopr je vhodné vysévat postupně od března až do poloviny srpna.*; bot. *kopr vonný Anethum graveolens*

2. nať a semena této rostliny používaná jako koření: *čerstvý / sušený / sterilovaný kopr*; *jogurtový dresink s koprem*; *Nakonec do omáčky přidáme nadrobno nasekaný kopr.*; *Lososa ozdobíme snítkou kopru a plátky citronu.*; *Okurky naskládáme do větší nádoby a proložíme koprem.*

◇ **být v kopru** expr. 1. (o situaci ap.) být špatný, beznadějný 2. (o člověku) být ve špatné situaci, v beznadějném stavu

◇ **jít do kopru** expr. **1.** zhoršovat se kvalitou, výkonností ap., upadat **2.** přestat existovat, zaniknout, zemřít

koření [kořeňi:] -í podstatné jméno rodu středního

1. sušené nebo čerstvé části (plody, květy, listy, kořeny aj.) aromatických rostlin používané k zvýraznění chuti a vůně pokrmů a k výrobě silic (v kosmetice, lihovarnictví, konzervárenství ap.): *mleté / drcené / tloučené koření; ostré / pálivé koření; mlýnek na koření; parfém s vůní exotického koření; likér s příchutí bylin a koření; Filé zlehka osolíme a posypeme kořením na ryby.; Sůl v pokrmech nahradíme různými kořeními.* □ **divoké koření** směs koření (obsahující např. bobkový list, nové koření, černý pepř) tmavohnědé barvy a výrazné chuti, používaná zejména k přípravě masa; **chilli / chili / čili koření** sušený zralý aromatický plod, plody (lusky) tropické a subtropické papriky oranžově červené barvy a zprav. velmi ostře pálivé chuti, používané jako koření do omáček ap.; syn. chilli I, chili I, čili I/1; **indické koření** koření (např. kurkuma, kardamom, koriandr) tradičně používané v indické kuchyni • směs takového koření používaná k přípravě masa, příloh, do omáček ap.; **kari koření** mletá směs koření (obsahující např. koriandr, kurkumu, zázvor) žlutohnědé barvy a obvykle ostré chuti, používaná zejména v indické kuchyni; syn. kari I, karí I/1; **nové koření** sušený nedozrálý aromatický plod, plody (bobule) tropického stromu pimentovníku pravého ostré, mírně nasládlé chuti, používané jako koření k přípravě masa, ryb a do nakládané zeleniny; syn. jamajský pepř; **orientální koření** koření (např. zázvor, kurkuma, koriandr, kardamom) pocházející ze zemí Orientu, Íránu a Indie • směs takového koření zprav. hnědooranžové barvy a ostré chuti, používaná k přípravě masa, ryb ap.; **perníkové koření** mletá směs koření (obsahující např. skořici, hřebíček, anýz, badyán) tmavohnědé barvy, používaná k pečení perníku; **polévkové koření** směs koření v mleté, tekuté nebo tuhé podobě (obsahující např. pepř, nové koření, bobkový list, tymián) používaná k dochucování polévek a vývarů; **provensálské koření** směs zprav. sušených natí aromatických rostlin (obsahující obvykle tymián, rozmarýn, majoránku, saturejku, bazalku) používaná jako koření; syn. provensálské bylinky

2. rostlina, rostliny používané k přípravě léčivých čajů ap.: *sbírat léčivá koření; Mezi nejoblíbenější divoké koření patří kopřiva, pampeliška, květy sedmikrásek a řebříček.*

◇ **něco je koření života** n. **něco je kořením života** něco přispívá k obohacení všedního průběhu lidské existence, je to v životě potřebné, dělá to život pestrým

◇ **něco je vzácné koření** n. **něco je vzácným kořením** něco je ojedinělé, nevšední, neobyčejné, a je proto potřeba si toho vážit

► **kořeníčko** [kořeňi:čko] -čka (6. j. -čku, 2. mn. -ček, 6. mn. -čkách) podstatné jméno rodu středního **1.** zdrob. expr. k 1: *Svařák miluju, ale kořeníčko můžu přidat i do dobrého čaje.* **2.** zdrob. expr. k 2: *Na malé zahrádce pěstuje drobné kořeníčko – libeček, meduňku, mátu.*

Tvary jednotného čísla se zpravidla používají v hromadném významu.

kurkuma [kurkuma] -my podstatné jméno rodu ženského

1. tropická rostlina příbuzná zázvoru, původem z jižní Asie, s podlouhlými listy, květenstvími (klasy) různobarevných květů a hlíznatým kořenem (oddenkem), používaná v gastronomii a pro léčivé účinky, bot. rod *Curcuma*; syn. kurkumovník: *Z oddenku kurkumy se získává přírodní žluté barvivo.*; *Kurkuma pochází z Indie, kde se pěstuje a kultivuje.*; bot. *kurkuma dlouhá Curcuma longa*

2. sušený kořen této rostliny používaný jako koření: *Mrkvovou polévku okořeníme půl lžičkou mleté kurkumy.*; *Kurkuma je běžnou součástí kari koření.*; *Barvu těstovin výrobci zlepšují nejčastěji přídavkem kurkumy.*; *Kurkuma má protizánětlivé účinky.*

libeček [libeček] -čku (6. j. -čku) podstatné jméno rodu mužského neživotného

1. vysoká aromatická rostlina podobná celeru s tlustým stonkem, velkými listy a květenstvími (okolíky) drobných žlutých květů, používaná v gastronomii a pro léčivé účinky, bot. rod *Levisticum*: *První zmínky o pěstování libečku v Evropě pocházejí již ze 12. století.*; *Kořen libečku se využívá v lékařství.*; *Semena libečku vyséváme přímo na záhon již v září.*; bot. *libeček lékařský Levisticum officinale*

2. nať této rostliny používaná jako koření: *čerstvý / sušený libeček*; *Hotovou polévku dozdobte jemně nasekaným libečkem.*; *Směs s brambory posypeme libečkem a zapečeme.*; *Kuře vložíme do hrnce a přidáme snítka libečku.*; *Čaj z libečku má močopudné účinky.*

oregano [ʔorega: no, ʔoregano], **oregáno** [ʔorega: no] -na (6. j. -nu) podstatné jméno rodu středního

1. keříkovitá aromatická rostlina s vejčitými listy a květenstvími (latami) drobných tmavorůžových květů na dřevnatějícím stonku, používaná v gastronomii, kosmetice a pro léčivé účinky; syn. dobromysl 1: *pěstovat oregano*; *Oregano potřebuje hodně prostoru pro růst.*; *Ze snítek oregana otrháme lístečky.*

2. nať této rostliny používaná jako koření; syn. dobromysl 2: *sušené / čerstvé oregano*; *Do masové směsi přidejte lžičku drceného oregana.*; *Polévku dochutíme solí a nasekaným oreganem.*; *Pizzu posypeme nastrouhanou mozzarellou a oreganem.*

3. vonná silice získávaná z natě této rostliny; syn. dobromysl 3: *mast s oreganem*; *Srdce parfému obsahuje koriandr a oregano.*

pepř [pepř] -ře podstatné jméno rodu mužského neživotného

sušený plod, plody (bobule) tropické popínavé rostliny pepřovníku černého ostře pálivé chuti, používané jako koření: *mletý / drcený pepř*; *celý pepř* nemletý; *mlýnek na pepř*; *Maso ochutíme pepřem.*; *Do směsi přidejte trochu soli a pepře.* □ **bílý**

pepř zralý plod, plody (bobule) tropické popínavé rostliny pepřovníku černého zbavené červené slupky máčením ve vodě, používané jako koření; **černý pepř** nedozrálý plod, plody (bobule) tropické popínavé rostliny pepřovníku černého,

kteřé před usušením procházejí samovolnou oxidací, při níž dochází k jejich zčernání, používané jako koření; **zelený pepř** rychle usušený nedozrálý plod, plody (bobule) pepřovníku černého používané jako koření

□ **jamajský pepř** sušený nedozrálý aromatický plod, plody (bobule) tropického stromu pimentovníku pravého ostré, mírně nasládlé chuti, používané jako koření k přípravě masa, ryb a do nakládané zeleniny; syn. nové koření

□ **kajenský / cayenský pepř** sušený zralý aromatický plod, plody (lusky) papriky Cayenne oranžově červené barvy a velmi ostře pálivé chuti, používané jako koření do omáček ap., chilli

□ **růžový pepř, červený pepř** sušený aromatický červený plod, plody (bobule) jihoamerického stromu pepřovce obecného jemně pálivé chuti, používané jako koření k přípravě masa, do omáček ap.

◇ **pepř a sůl** (o vlasech, srsti, látce ap.) šedočernobílé zbarvení

petržel [petržel] -le podstatné jméno rodu ženského

1. aromatická rostlina s jemně dělenými listy a květenstvími (okolíky) drobných bílých květů, pěstovaná pro kořen a nať, které se využívají v gastronomii, bot. rod *Petroselinum*: *kořenová / naťová petržel*; *kadeřavá petržel* kudrnka; *kořen / nať petržele*; *Petržel je dvouletá bylina pocházející ze Středozeří.*; *Petržel se vysévá přímo na stanoviště, do půdy bohaté na živiny.*; bot. *petržel zahradní Petroselinum crispum*

2. nať petržele zahradní naťové používaná jako koření do polévek ap.; syn. petrželka: *svazek čerstvé petržele*; *hrst nasekané listové petržele na ozdobu*; *Pokrm posypeme nadrobno pokrájenou zelenou petrželí.*; *Petržel do polévky přidávejte až na konci vaření.*

3. bílý dužnatý kořen petržele zahradní kořenové pěstované jako zelenina: *najemno nastrohaná petržel*; *oškrábat petržel a mrkev*; *Na menší kostky nakrájenou petržel vařte doměkka s bobkovým listem a solí.*

◇ **rozumět něčemu jak(o) koza petrželi** expr. vůbec něčemu nerozumět, nevyznat se v tom (ale přesto se k tomu vyjadřovat)

rozmarýn [rozmarí:n] -nu (6. j. -nu) podstatné jméno rodu mužského neživotného, **rozmarýna** [rozmarí:na] -ny podstatné jméno rodu ženského <lat.>

1. keříkovitá aromatická rostlina původem ze Středomoří s úzkými listy jehličkovitého tvaru a květenstvími (klasy) drobných namodralých květů, používaná v gastronomii, kosmetice a pro léčivé účinky: *větvičky / lístky rozmarýnu*; *Rozmarýn tvoří krásné dřevnaté keříky.*; *Na balkoně pěstují rozmarýnu.*; bot. *rozmarýn lékařský Rosmarinus officinalis*

2. nať této rostliny používaná jako koření: *čerstvý / sušený rozmarýn*; *hovězí na rozmarýnu*; *Rozmarýnem se aromatizují salátové zálivky a marinády.*; *K opečenému lilku a cuketě přidejte najemno nasekaný rozmarýn.*; *Při trávicích obtížích vám pomůže čaj z rozmarýnu / rozmarýny.*

3. vonná silice získávaná z listů této rostliny: *hydratační tělový krém s rozmarýnem; Éterický olej z rozmarýny je vhodný pro masáže.; Aromatické parfémy obvykle obsahují levanduli, rozmarýn nebo šalvěj.*

šafrán [šafra:n] -nu (6. j. -nu) podstatné jméno rodu mužského neživotného

1. nízká rostlina s podzemními hlízami a nápadnými, nejčastěji bílými, žlutými nebo fialovými květy, pěstovaná pro využití v gastronomii nebo jako okrasná, bot. rod *Crocus*; syn. krokus: *zasadit cibulky šafránu; Na chráněné louce kvetou vzácné šafrány.; Jarní druhy šafránu vysazujeme koncem září, podzimní koncem léta.;* bot. *šafrán jarní Crocus vernus, šafrán setý Crocus sativus*

2. červenožluté sušené čnělky květů šafránu setého používané jako koření: *rizoto ochucené šafránem; rybí polévka se šafránem; Šafrán obarví těstoviny nažluto.; Do omáčky přidáme špetku šafránu.; Do mléka přimícháme rozemnutý šafrán.*

3. vonná silice získávaná ze sušených čnělek květů šafránu setého: *pleťový krém se šafránem; Orientálnímu parfému dominuje šafrán doplněný sladšími tóny kardamomu.*

◇ **mít něčeho jak(o) šafránu** mít něčeho nedostatečné množství, velmi málo

◇ **něčeho je jak(o) šafránu** něčeho je velmi málo (a nestačí to), je to vzácné

◇ **šetřit s něčím jak(o) s(e) šafránem** velmi s něčím šetřit, zacházet s tím s rozmyslem, uváženě, velmi obezřetně

tabasco I [tabasko] -sca, -ska (6. j. -scu, -sku), **tabasko I** [tabasko] -ska (6. j. -sku) podstatné jméno rodu středního

pálivá omáčka červené barvy vyráběná z chilli papriček tabasco, octa a soli a používaná jako dochucovací přísada: *lahvička tabasca / tabaska; Omáčku opepříme, ochutíme tabascem a citronovou šťávou.; Polévku podle chuti zakápneme tabaskem.; Dužninu vychlazeného melounu nakrájejte na kostičky a pokapejte pár kapkami tabaska.*

Z obchodního názvu Tabasco.

□ **paprička tabasco** sušený zralý aromatický plod, plody (lusky) odrůdy tropické a subtropické papriky křovité oranžově červené barvy a zprav. ostře pálivé chuti, používané jako koření do omáček ap., chilli paprička

Podle mexického státu Tabasco.

vanilka [vanilka] -lky (2. mn. -lek) podstatné jméno rodu ženského

1. tropická popínavá rostlina s dužnatým stonkem, nápadnými žlutými květy a tenkými dlouhými plody (tobolkami) používanými v gastronomii a kosmetice, bot. rod *Vanilla*; syn. vanilovník: *lusky vanilky; plantáže vanilky; Drtivá většina vanilky se pěstuje na tropickém ostrově Madagaskar.; Vanilka patří mezi orchideje.;* bot. *vanilka pravá Vanilla planifolia*

2. sušený nezralý aromatický plod, plody (tobolky) se semeny některých druhů této rostliny, používané jako koření k přípravě sladkých pokrmů, nápojů ap.: *mletá / drcená vanilka; smetanový krém s vanilkou; Sušenky voní po vanilce.;*

Hotové rohlíčky obalujeme v cukru s vanilkou.; Z vanilky vyškrábněte špičkou nože dřev a s moučkovým cukrem a bílkem umíchejte na polevu.

3. vonná silice získávaná z plodů nebo semen některých druhů této rostliny: *parfém s vanilkou; toaletní voda s bourbonskou vanilkou; Vanilka se rozvoněla v aromalampě.*

5. Závěr

Jeden z doyenů moderní lexikografie, původem dánský lexikograf Henning Bergenholtz říká, že „[d]obrý slovník je hotový slovník, ačkoli je otázka, jestli je slovník vůbec někdy hotový, když uvážíme všechny neustálé změny a aktualizace, jež práci na slovníku doprovázejí. Zásadní ale je, aby byl slovník co nejrychleji hotový v takové podobě, ve které může být dán k dispozici uživatelům“ (Šemelík, 2016, s. 72). O to, aby co nejvíce hesel z ASSČ bylo v odpovídající kvalitě dáno k dispozici uživatelům co nejdříve, usiluje i redakce ASSČ. Cílem současného publikování vybraných tematických balíčků hesel z úseků napříč abecedou je vyjít vstříc uživatelům a předložit jim hesla, na která by při strategii postupného abecedního uveřejňování jednotlivých písmen jinak přišla řada až za několik let. Významným aspektem publikace uceleného penza hesel je též motivace jednotlivých autorů slovníku (viz tamtéž). Kolektiv autorů zamýšlí v této praxi i nadále pokračovat a průběžně na stránky ASSČ v ucelených souborech umisťovat hesla i z některých dalších tematických okruhů. V této souvislosti se aktuálně (říjen 2021) plánují úpravy uživatelského rozhraní ASSČ (www.slovníkcestiny.cz), na nichž budou indikovány plně zpracované heslářové úseky na straně jedné a další publikovaná hesla na straně druhé, přičemž zde uživatelé najdou též explicitní informaci o tom, které heslářové jednotky byly zveřejněny mimo standardní abecední pořadí.

Literatura

- Abel, A. – Vettori, Ch. – Ralli, N. (eds.) (2014): *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*. Bolzano/Bozen: Institute for Specialised Communication and Multilingualism.
- Bergenholtz, H. – Nielsen, S. – Tarp, S. (eds.) (2009): *Lexicography at a Crossroads. Dictionaries and Encyclopedias Today, Lexicographic Tools Tomorrow*. Bern et al.: Peter Lang, s. 71–75.
- Čermák, F. (1995): Komputační lexikografie. In: F. Čermák – R. Blatná (eds.), *Manuál lexikografie*. H & H, s. 50–71.
- Čibej, J. – Arhar Holdt, Š. (2018): Researching dictionary needs of language users through social media: a semi-automatic approach. In: J. Čibej – V. Gorjanc – I. Kosem – S. Krek (eds.), *Proceedings of the XVIII EURALEX International*

- Congress: Lexicography in Global Contexts*. Ljubljana: Ljubljana University Press, Faculty of Arts, s. 67–76.
- Čurdová, V. (2016): Názvy oborů; Názvy jazyků. In: P. Kochová – Z. Opavská (eds.), *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., s. 202–203; 204–205.
- Heid, U. (2014): Natural Language Processing techniques for improved user-friendliness of electronic dictionaries. In: A. Abel – Ch. Vettori – N. Ralli (eds.), *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*. Bolzano/Bozen: Institute for Specialised Communication and Multilingualism, s. 47–61.
- Hult, A.-K. (2014): The authentic voices of dictionary users – viewing comments on an online learner’s dictionary before and after revision. In: A. Abel – Ch. Vettori – N. Ralli (eds.), *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*. Bolzano/Bozen: Institute for Specialised Communication and Multilingualism, s. 237–247.
- Kochová, P. – Opavská, Z. et al. (eds.) (2016): *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. <https://bit.ly/3Al7i6t>. (17. 5. 2021)
- Křivan, J. (2022, v přípravě): Creating a frequency-based headword list for a general monolingual dictionary.
- Lišková, M. – Šemelík, M. a kol. (2020): Hesla z Akademického slovníku současné češtiny: covid-19. *Jazykovědné aktuality*, roč. 57, č. 3–4, s. 133–137. <https://bit.ly/3Ffbetg>. (14. 5. 2021)
- Lišková, M. – Pernicová, H. (2015): Pojmenování barev a jejich odstínů v Akademickém slovníku současné češtiny. *Časopis pro moderní filologii*, roč. 97, č. 2, s. 169–178.
- Lišková, M. – Pernicová, H. (2016): Pojmenování barev a jejich odstínů. In: P. Kochová – Z. Opavská (eds.), *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., s. 205–207.
- Nová, J. – Pernicová, H. (2016): Ke zpracování názvů rostlin v Akademickém slovníku současné češtiny, *Naše řeč*, roč. 99, č. 4, s. 207–212.
- Nová, J. (2016): Zpracování názvů chemických sloučenin v ASSČ. In: P. Kochová – Z. Opavská (eds.), *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., s. 184–185.
- Nová, J. – Pernicová, H. (2016): Zpracování názvů rostlin a živočichů v ASSČ. In: P. Kochová – Z. Opavská (eds.), *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., s. 180–184.
- Pernicová, H. (2016): Zpracování názvů osob v ASSČ. In: P. Kochová – Z. Opavská (eds.), *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., s. 185–190.

- Procházková, B. (2016a): Ke zpracování názvů pekařských a cukrářských výrobků v Akademickém slovníku současné češtiny. *Naše řeč*, roč. 99, č. 2, s. 84–91.
- Procházková, B. (2016b): Zpracování názvů chemických prvků v ASSČ; Pekařské a cukrářské výrobky. In: P. Kochová – Z. Opavská (eds.), *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., s. 183–184; 200–202.
- Procházková, B. (v přípravě): On the treatment of names of pharmaceutical products in the *Academic Dictionary of Contemporary Czech*.
- Šemelík, M. (2016): Rozhovor s prof. Henningem Bergenholtzem. *Jazykovědné aktuality*, roč. 53, č. 1–2. <https://bit.ly/3a9LIXZ>. (14. 5. 2021)
- Šemelík, M. – Škrabal, M. (2019): Úvodem aneb První nahlédnutí pod lexicografickou pokličku. In: M. Lišková – M. Šemelík (eds.), *Jak se píše slovníky aneb Lexikografie pro každého*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 13–20.
- Šemelík, M. – Lišková, M. – Křivan, J. a kol. (2020): *Akademický slovník současné češtiny – Modifikovaná koncepce pro období 2020nn.*, Ústav pro jazyk český, AV ČR, v. v. i., interní dokument.
- Škrabal, M. (2020): Roboti všech jazyků, spojte se! *Jazykovědné aktuality*, roč. 57, č. 3–4, s. 138–139. <https://bit.ly/3Ffbetg>. (14. 5. 2021)
- Škrabal, M. – Vavřín, M. (2017): The translation equivalents database (Treq) as a lexicographer's aid. In: I. Kosem et al. (eds.), *Electronic Lexicography in the 21st Century. Proceedings of eLex 2017 Conference*. Brno: Lexical Computing CZ s.r.o., s. 124–137.
- Teubert, W. (ed.) (2007): *Text Corpora and Multilingual Lexicography*. Birmingham: John Benjamins.
- Trap-Jensen, L. (2018): Lexicography between NLP and Linguistics: Aspects of Theory and Practice. In: J. Čibej – V. Gorjanc – I. Kosem – S. Krek (eds.), *Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts*. Ljubljana: Ljubljana University Press, Faculty of Arts, s. 25–37.
- Wiegand, H. E. (1998): *Wörterbuchforschung. Untersuchungen zur Wörterbuchbenutzung, zur Theorie, Geschichte, Kritik und Automatisierung der Lexikographie*, 1. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Genitiv adnominální v češtině: vývoj a současný stav

Martin Janečka, Ondřej Bláha, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci,
Filozofická fakulta, 2020, 119 str.

V roce 2020 vyšla ve Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého útlá knížka věnovaná problematice adnominálního genitivu v češtině, jeho vývoji a součnému stavu, od autorů Martina Janečky a Ondřeje Bláhy. Kniha je členěna do šesti kapitol; po krátkém úvodu se nejdříve věnuje obecné charakteristice kategorie pádu, se zaměřením na genitiv, poté popisuje vývoj adnominálního genitivu (dále G_{adnom}) v češtině a jeho stav ze synchronního pohledu, s krátkým vhladem do problematiky frazémů a idiomů, a nakonec navazuje srovnáním užívání G_{adnom} ve vybraných slovanských jazycích a v dalších jazycích českému prostředí kulturně a společensky blízkých, konkrétně v angličtině a němčině. V celé práci je uplatněn dvojí postup, jednak rozbor dosavadních popisů G_{adnom} v odborné literatuře, jednak zpracování vybraného jazykového materiálu, na kterém jsou tendence popsány v teoretických pracích upřesněny na základě frekvenčních údajů.

Při analýze jazykového materiálu pracují autoři se vzorky převážně publicistických textů z několika období. Analýza českých textů v diachronní části zahrnovala texty z let 1848 až 1915 (pro starší období, pro něž publicistické texty chybí, byly vybrány tzv. texty vyprávěcí ze 14. až 19. století), v synchronní části pak byly analyzovány texty z let 1950, 1970 a 2000, s přihlédnutím k podobnému výzkumu textů z roku 2015. Srovnání vybraných slovanských jazyků bylo provedeno na základě internetových verzí deníků, u angličtiny a němčiny vycházeli autoři z citované odborné literatury. Každý z analyzovaných vzorků dat (pro češtinu celkem 9 souborů textů, 6 diachronních a 3 synchronní, pro slovanské jazyky 4 soubory textů, zahrnující slovenštinu, polštinu, srbštinu a ruštinu) obsahoval zhruba 20000 textových slov a byl zpracován jednotným způsobem; v textech byly identifikovány všechny tvary substantiv a byla u nich zjištěna frekvence jednotlivých pádů, a to jak předložkových, tak bezpředložkových. Speciální pozornost byla věnována výskytům (bepředložkového) G_{adnom} , které byly v českých datech, diachronních i synchronních, dále rozříděny na patnáct podtypů spadajících do dvou skupin, genitivů aktantových a genitivů neaktantových. Použitá klasifikace vychází z Karlíkova (1998)¹ katalogu adnominálních genitivů, v němž jsou ke genitivům aktantovým řazeny (a) genitiv agentní v širokém smyslu (agentní/subjektový, autorský), (b) genitiv nositele

¹ Karlík, P. (1998): Ke klasifikaci genitivu adnominálního. In: *SPFFBU*, A 46, Brno: MU, s. 121–130.

vlastnosti, (c) genitiv patientní v širokém smyslu (patientní/objektový, produktu, zobrazovaného předmětu) a (d) genitiv přivlastňovací v širokém smyslu (přivlastňovací, přináležitosti), zatímco ke genitivům neaktantovým patří např. genitiv vysvětlovací, definující, partitivní a genitiv vlastnosti.²

Autoři bohužel neuvádějí, jakým způsobem byla analýza jazykového materiálu provedena (zda šlo o manuální, nebo (polo)automatickou morfologickou, syntaktickou a následně sémantickou analýzu dat, kolika anotátory byla prováděna a jak byla kontrolována její správnost). I přes pochybnosti o způsobu analýzy je však možné její výsledky hodnotit jako zajímavé a přínosné. Data například ukazují, že přestože v průběhu vývoje češtiny docházelo k větší diferenciaci pádů, pokud jde o jejich frekvenci (kapitola 3.2), čeština se i tak co do rovnoměrnosti frekvenčního rozložení pádů liší od ostatních zkoumaných slovanských jazyků (rozložení pádů je u ní stále méně diferencované, čeština je tedy v tomto ohledu archaičtější, její norma je založena na vývojově daleko starším stadiu jazyka než u ostatních sledovaných slovanských jazyků; kapitola 5.3). Genitiv se v češtině postupně vyhraňuje jako pád nekongruentního atributu (jako pád adnominální), zatímco z jiných syntaktických funkcí (zejména z funkce objektu) ustupuje (kapitola 3.3). Paralelně s oslabováním genitivu ve funkci objektu existovala ve staré češtině ještě stále silná tendence k vyjadřování atributivnosti prostředkem kongruentním (např. *nedostatek vodný*), čemuž odpovídá i původně nízký podíl G_{adnom} na úhrnu všech prostých genitivů v nejstarších textech a jeho postupný, ale nakonec velmi výrazný nárůst v dalších sledovaných obdobích. Z dat také vyplývá, že zatímco ve vyprávěcích textech z doby kolem roku 1300 byl podíl neaktantových adnominálních genitivů vyšší než podíl genitivů aktantových, již ve vyprávěcích textech z doby kolem roku 1600 se tento poměr obrací ve prospěch genitivů aktantových a jejich převaha pak zůstává i v publicistických textech ze všech sledovaných období.

Z hlediska sémantických podtypů G_{adnom} je v nejnovějších textech (roky 1950, 1970 a 2000) mezi aktantovými genitivy nejvíce zastoupen genitiv přináležitosti, následovaný genitivem objektovým a subjektivním, naopak genitiv produktu a zobrazovaného předmětu se v nejnovějších textech nevyskytují téměř vůbec. Mezi genitivy neaktantovými je nejčastější genitiv definující, následovaný genitivem partitivním a časovým, zatímco genitivy vysvětlovací, stupňovací a genitiv vlastnosti mají v nejnovějších publicistických textech v podstatě nulový výskyt. Z pohledu diachronního je patrný zejména výrazný úbytek genitivu partitivního a naopak nárůst genitivu přináležitosti a genitivu objektového. U některých příkladů je však možné polemizovat o jejich správném hodnocení; např. některé příklady genitivu přináležitosti na s. 65 by v souladu s Karlíkovým

² K dalším podtypům v Karlíkově katalogu patří např. genitiv dedikační (řazený autory ke genitivům aktantovým) a genitivy časový a stupňovací (řazené ke genitivům neaktantovým). Pro některé podtypy autoři v monografii používají Karlíkem rovněž zmíněné alternativní termíny, např. genitiv subjektivní (místo agentní), objektový (patientní), posesivní (přivlastňovací), tyto termíny jsou tedy užity i v textu této recenze.

přístupem měly být hodnoceny jako jiný podtyp, např. *podpis ústavního činitele* spíše jako genitiv subjektový (< *ústavní činitel (se) podepsal*). Pochybnosti také vyvolává příklad definujícího G_{adnom} v konstrukci *pouliční obrázky s káděmi plnými ryb* (s. 71) nebo G_{adnom} ve frazému *mít oči plné slz* (s. 78nn.), kdy se v obou případech spíše než o G_{adnom} jedná o valenci adjektiva *plný*; tyto konstrukce pak nikoli překvapivě umožňují různé varianty slovosledného postavení (autory rovněž diskutované), např. *kapsa plná peněz*, *mít peněz plnou kapsu*, včetně případu odtržení rozvíjejícího členu od členu řídícího, např. *plná kapsa peněz*.³

Analýza dat je číselně zaznamenána v tabulkách, zpravidla dostatečně přehledně, aby se čtenář v datech mohl sám zorientovat. Ani méně pozornému čtenáři však neunikne, že téměř ve všech tabulkách v kapitole 3 (tabulky 3–10) jsou špatně umístěny nadpisy sloupců; toto umístění naznačuje, že původně tabulky obsahovaly pouze absolutní počty dokladů, zatímco údaje o procentuálních podílech byly do tabulek doplněny později, snad díky sloučení původně oddělených tabulek. Tím spíš vynikne, že u následujících tabulek 11–20 jsou údaje o absolutních počtech a procentuálním zastoupení sledovaných jevů (neekonomicky) zpracovány v oddělených tabulkách. Jiný problém pak představují např. údaje o nulovém výskytu předložkového dativu v polštině a srbštině (tab. 22 na s. 87); zatímco nulový výskyt tohoto pádu v polštině je v textu komentován, v případě srbštiny nikoli, a soudě podle dokladů na předložkový dativ, které lze nalézt například v korpusu *InterCorp v13 – Serbian*,⁴ se může jednat o chybu.

Autoři si krátce všímají konkurence G_{adnom} a jiných prostředků, a to zejména posesivního adjektiva a bezpředložkového instrumentálu (kap. 4.4). V prvním případě zkoumají zejména prostředky vyjadřující posesivitu nebo jiný, obecnější vztah přináležitosti (např. *šátek babičky / babiččin šátek / babičky šátek*, *ulice Palackého / Palackého ulice*), ve druhém případě se věnují konkurenci genitivu a instrumentálu u substantiv jako *obchod*, *prodejna*, *dům* (např. *obchod potravin / potravinami*), přičemž se opírají o vlastní, velmi úzce zaměřené korpusové sondy. Krátce se také zamýšlejí nad konkurencí G_{adnom} s předložkovým instrumentálem (např. *posílení vztahů armády a pracujících* vs. *posílení vztahů armády s pracujícími*), aniž by však tuto problematiku jakkoli uvedli do souvislosti s prostředky, jimiž se u českých substantiv vyjadřuje reciprocita.⁵ Zejména s ohledem na přehled konkurenčních prostředků G_{adnom} v němčině (kap. 6.2) čtenář může oprávněně postrádat podobný ucelený nástin českých

³ K této problematice viz např. Panevová, J. (1998): Ještě k teorii valence. *Slovo a slovesnost*, 59, s. 1–14, a Sgall, P. – Panevová, J. (2004): *Jak psát a jak nepsat česky*. Praha: Karolinum.

⁴ Adamovičová, A. – Vavřín, M. (2020): *Korpus InterCorp – srbština, verze 13 z 1. 11. 2020*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupný z WWW <http://www.korpus.cz>; např. *U vreme kada vi ovo budete čitali, ona će ploviti ka Evropi*, *V dobę, kdy toto budete číst, ona popluje k Evropě*, *dok su gotovo trčali ka biblioteci*, *zatímco téměř běželi ke knihovně*.

⁵ Viz např. Kettnerová, V. – Lopatková, M. (2019): Towards reciprocal deverbal nouns in Czech: from reciprocal verbs to reciprocal nouns. *Jazykovedný časopis*, 70, 2, s. 434–443.

konkurenčních prostředků pro genitiv subjektivý a objektový, tj. dva typy, které jsou i podle analýzy samotných autorů v češtině velmi frekventované (autoři sice citují některé práce, které se touto problematikou zabývají, např. Karlík (2000),⁶ shrnující přehled však chybí, stejně jako diskuse k problematičtým případům).⁷

Vedle vyhodnocení získaných frekvenčních údajů publikace obsahuje komentáře k citované odborné literatuře a vlastní teoretické úvahy o možných příčinách některých jevů, ne vždy jsou však tyto úvahy nebo dílčí závěry přesvědčivé a opodstatněné. Málo pochopitelná je například výhrada ke Karlíkovu (1998, op. cit.) schematickému vzorci pro adnominální genitiv $N - N_{\text{gen}}$, pro který by podle autorů byl adekvátnější tvar $N_{\text{nom}} (\text{sg/pl}) - N_{\text{gen}} (\text{sg/pl})$, protože v příkladech uvedených v Karlíkově práci (sic!) našli determinované substantivum vždy v nominativu (s. 56). Nepřesvědčivý je také způsob, jakým je dán do souvislosti pokles frekvence objektového G_{adnom} v nejnovějších textech (kap. 4.3.2) s vyjádřením objektu u sloves; ústup objektového G_{adnom} podle autorů „nepochybně souvisí se stále markantnějším ústupem genitivu z pozice objektu na úkor velmi progresivního akuzativu“ (s. 64). Toto tvrzení ovšem není opodstatněné, například vzhledem k tomu, že jak adverbální genitiv (např. *dosáhnout výsledku*), tak adverbální akuzativ (např. *dosáhnout výsledek*) zpravidla odpovídají objektovému G_{adnom} (*dosažení výsledku*). Podobně nepodložené je tvrzení, že plurál v pozici G_{adnom} vyžaduje nedokonavost řídicího substantiva, tj. *pálení_{impf} čarodějnic_{pl}*, a naopak singulár vyžaduje dokonavost řídicího substantiva, tj. *upálení_{pf} čarodějnice_{sg}* (s. 79). Ověřit platnost tohoto tvrzení v autory užívaném korpusu SYNv⁸ není možné pomocí jednoduchého obecného dotazu, protože u substantiv vid v morfologické značce není zohledněn, nicméně např. v manuálně anotovaném a na korpusu založeném valenčním slovníku *NomVallex*⁹ lze nalézt nespočet protipříkladů, tj. dokladů na dokonavá verbální substantiva rozvitá pomocí objektového genitivu v plurálu (např. *vyznamenání_{pf} dárců_{pl} medailemi*, *zaznamenání_{pf} vypůjčených knih_{pl} pracovníky knihovny*), a naopak na nedokonavá substantiva rozvitá pomocí genitivu v singuláru (např. *nabízení_{impf} banánu_{sg}*, *soutěží v zasahování_{impf} malého cíle_{sg} šípem*). V idiomatičtých spojeních, k nimž spojení *pálení čarodějnic* podle autorů patří, je pochopitelně možné očekávat určitou ustálenou formu, ale např. pro obdobné spojení, *vynášení morany*, se ustálila právě autory zavrhaná forma $N_{\text{impf}} N_{\text{gen-sg}}$, obecnou platnost výše uvedeného tvrzení tedy není možné potvrdit.

⁶ Karlík, P. (2000): Valence v modifikované valenční teorii. In: Z. Hladká – P. Karlík (ed.), *Čeština – univerzálie a specifika*, 2, s. 181–192, Brno: Vydavatelství MU.

⁷ Nejasná je např. možnost alternace pomocí posesiva v případě G_{adnom} odpovídajícího genitivu adverbálnímu (např. *zanechat studia > zanechání studia / jeho zanechání, dotýkat se uší > dotýkání se uší / ?jejich dotýkání se*), srov. k tomu diskusi v Kolářová, V. – Vernerová, A. – Klímová, J. (2020): *NomVallex I. Valenční slovník substantiv*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.

⁸ Křen, M. a kol. (2018): *Korpus SYN, verze 7 z 29. 11. 2018*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>.

⁹ Kolářová, V. – Vernerová, A. – Klímová, J. (op. cit.); <https://ufal.mff.cuni.cz/nomvallex>.

Oporu v korpusových datech nemají ani úvahy o vlivu přítomnosti G_{adnom} na konkurenci adverbálního genitivu a akuzativu v pozici objektu ve slovesných frazémeh. K této konkurenci má podle autorů docházet jen tam, kde je jen jedno substantivum po slovese (např. *dosáhnout pravý opak / pravého opaku*), pokud je však přítomen G_{adnom} , k této konkurenci prý nedochází („jelikož je první předmět v A, tak následuje neshodný přívlastek v G – *nemít kousek citu*“, s. 81). Pravdivost tohoto tvrzení lze vyvrátit pomocí dotazu [lemma="mít" & tag="V.....N.*"] [word="kousek|kouska"] [lemma="cit"]; ze 14 dokladů nalezených v korpusu SYNv7 jich 10 dokládá autory zavržovanou konstrukci *nemít kouska citu*, zatímco pouhé čtyři doklady dokumentují alternativu *nemít kousek citu*, autory označovanou za jedinou možnou. Podobným postupem lze také dohledat jak konstrukci *dosáhnout pravý opak čeho*, tak konstrukci *dosáhnout pravého opaku čeho* (např. *něčího záměru, úmyslu*).¹⁰

Pokud jde o formální stránku, kromě již zmíněných problémů s tabulkami a jednotlivých nedostatků jako vyšínutí z větné stavby je třeba čtenáře upozornit, že ne všechny citované publikace jsou uvedeny v seznamu použité literatury (např. Uličný – Janečka, 2013; Karlík, 2000; Cvrček a kol., 2010; Králíková, 1980 a Panevová, 1999).

Výsledky zpracování jazykového materiálu v knize M. Janečky a O. Bláhy nesporně přispívají k přesnějšímu popisu vývoje českého adnominálního genitivu a změn v užívání jeho jednotlivých typů. Srovnáním s jinými slovanskými jazyky autoři dokumentují výjimečné postavení češtiny, pokud jde o rovnoměrnost frekvenčního rozložení pádů. Co do vlastního teoretického popisu dané problematiky však publikace mnoho nových závěrů nepřináší, naopak lze o pravdivosti některých tvrzení pochybovat. Dílčí zkratkovitá a nepodložená tvrzení pak zbytečně vrhají stín pochybnosti i na jiné části textu. Tak ambiciózní téma, jímž problematika adnominálního genitivu bezesporu je, by si v každém případě zasloužilo nejen pečlivější, ale především lépe teoreticky podložené zpracování.

Veronika Kolářová
Ústav formální a aplikované lingvistiky
Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy
kolarova@ufal.mff.cuni.cz

¹⁰ K problematice konkurence adverbálního akuzativu a genitivu viz např. Skwarska, K. (2004): *Konkurence genitivu a akuzativu s tranzitivními slovesy v češtině, ruštině, polštině a slovinštině*. Disertační práce. Praha: FF UK.

Pohádkový slovníček

Olga Martincová – Ludmila Kořenářová – Petra Tatíčková,
Praha: SPN, 2020, 176 str.¹

Roku 2020 vyšel *Pohádkový slovníček* autorek Olgy Martincové, Ludmily Kořenářové a ilustrátorky Petry Tatíčkové.² Podnět k vzniku tohoto lexikonu pro děti ve věku tři až šest let dalo předčítání pohádek ve školkách takzvanými čtecími babičkami a dědečky (<https://www.mezi-nami.cz/program-precti>). Slovníček má primárně sloužit právě jim: když se při předčítání pohádek objeví slovo, které děti potřebují dovysvětlit, lze zde pohotově nalézt výklady významů, u nichž leckdy jistě tápou i sami dospělí, srov. výrazy *bolenice*, *časat*, *milíř*, *pouchle* nebo *zmola*. Uváděné definice jsou navíc jazykově přizpůsobeny předškolním posluchačům (např. *kňour* „tata divokých prasátek“) a všechny jsou doplněny ilustracemi,³ které dětem neverbálně napomáhají k pochopení významu daného výrazu.

zadrendit si dok. ► zaježdit si na kole, koloběžce nebo na jiném vozidle

Zadrendit si je slovo expresivní.

„Tatí,“ volal [Hurvínek] do zahrádky, „trošku **si zadrendím**. Smím?“

[O Spejblovi a Hurvínkovi]

Obr. 1: Heslo *zadrendit si*

V této recenzi přistupuji k posuzované publikaci z metalexikografické perspektivy, podrobněji (v rámci prostorových možností recenze) se věnuji výkladu významu a stylistické charakteristice podávaných lexikálních jednotek.

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092. Za podněty k první verzi textu děkuji Anně Christou, Martinu Šemelíkovi a Michalu Škrabalovi.

² I. Bozděchová publikovala dvě recenze této publikace: O Pohádkovém slovníčku, *Český jazyk a literatura* 71, 2020–2021, č. 1, s. 50–52; a Z pohádky do pohádky lexikograficky, *Krajiny češtiny* 12, 2020, s. 90–91, [bit.ly/ 2QNv7DD](https://bit.ly/2QNv7DD). I. Bozděchová slovníček oceňuje jakožto jedinečný lexikografický a literárně-kulturní počin a v recenzích neuvádí žádné jeho nedostatky.

³ Téma obrázků (ilustrací, fotografií) ve slovnících obecně by zasluhovalo soustředěnější metalexikografické zpracování, srov. spíše náznakové pasáže in: F. Čermák – R. Blatná (eds.): *Manuál lexikografie*. Jinočany 1995, s. 34–35; B. T. S. Atkins – M. Rundell: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford 2008, s. 210–211; T. Fontenelle (ed.): *Practical Lexicography: A Reader*. Oxford 2008, s. 240.

Z jakých částí se slovník skládá? Nejdůležitější, heslářové části *Pohádkového slovníčku* (s. 7–174) předchází „Pár slov na úvod“, kde se odpovídá na otázky: co v knize najdeme, co bylo inspirací pro její vznik a komu je určena (s. 4). Následují „Poznámky ke zpracování slovníčku“ (s. 5) a krátký seznam zkratk a značek (s. 6). Posledním oddílem knihy je seznam excerpované literatury (s. 175–176).

Heslář slovníčku tvoří 502⁴ především periferních výrazů, které se vyskytují v pohádkových knížkách a pro děti bývají nesrozumitelné. Jde o historismy (*tovaryš*), slova zastaralá (*škadrona*), knižní (*roucho*), nářeční (*koštiště*), lidová (*hojíněk*), expresivní (*šfourat*), hanlivá (*hňup*), obecněčeská (*štokrlátko*), autorská,⁵ ale i o výrazy běžné, které však předškoláci zatím zpravidla neznají (*maximální*). Vyexcerpováno bylo 25 knih. Podle předmluvy náleží zvolené publikace do zlatého fondu české literatury pro děti, představují tedy „to nejlepší, co pro ně bylo napsáno“ (s. 4). Zastoupeny jsou mj. následující publikace známých autorů: Josef Čapek: *Povídání o pejskovi a kočičce*; Rudolf Čechura – Jiří Šalamoun: *Příhody maxipsa Fíka*; Václav Čtvrtek: *Říkání o víle Amálce*; František Hrubín – Jiří Trnka: *Špalíček veršů a pohádek*; Jiří Kahoun: *Knížkový pejsek*; Hana Lamková – Josef Lamka – Libuše Koutná: *Káťa a Škubánek*; Miloš Macourek – Adolf Born: *Mach a Šebestová za školou*; František Nepil: *Pohádkový svět Františka Nepila*; Eduard Petiška: *Jak se Martínek ztratil*; Ondřej Sekora: *Ferda Mravenec* nebo Jiří Žáček – Adolf Born: *Z pohádkové postýlky*.

Slovníček je uspořádán abecedně. Většinu hesel tvoří jednoslovné výrazy, zařazovány však byly i víceslovné lexikální jednotky jako: *spát jako dudek* ‚spát velmi tvrdě‘; *je to špatenka* ‚je to špatné‘ nebo *chytit se na vějičku* ‚nechat se ošidit, naběhnout někomu‘.

Heslový odstavec je uvozen obrázkem. V textové části pak dominuje graficky odlišené lemma (tučně a hnědou barvou písma). Následuje slovní druh vyjádřený tradiční zkratkou, resp. specifikací (m./ž./stř.; dok./nedok.; příd.; přísl.), u substantiv je navíc doprovázen tvarem 2. pádu jednotného čísla. Po znaku trojúhelníku je uveden výklad významu podle toho, jak je slova užito v pohádce (u polysémních slov se v poznámce někdy upozorňuje na další význam(y) slova).⁶

Způsob výkladu má odpovídat komunikační situaci, v níž se dětem něco přirozeně, nenásilně vysvětluje (s. 5).⁷ Někdy postačí synonymum, srov. *bědovat*

⁴ Počet hesel se ve slovníčku neuvádí, jde o propočet recenzentky.

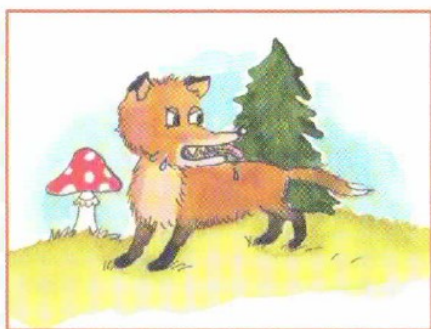
⁵ Např. *božíňkovat* ‚vyjadřovat smutek říkáním božíňku‘; *mutáček* ‚kámen, který mění ošklivé v hezké, staré v mladé, nepoctivé v poctivé atd. a naopak‘; *přeptáčekovat se* ‚změnit se v ptáčka‘. Jako autorská slova se ve slovníčku explicitně neoznačují.

⁶ Např. u hesla *rozsocha* s výkladem ‚větev nebo kmen stromu, které se rozvětvují do dvou nebo i více ramen‘ je v poznámce uvedeno: „Slovo rozsocha má ještě další významy, např. nástroj na způsob vidlice“.

⁷ Jak připomíná M. Škrabal (Význam ve slovníku poprvé: slovníkový výklad. In: M. Lišková – M. Šemelík (eds.), *Jak se píše slovníky aneb Lexikografie pro každého*, 2019, s. 97n.), ve slovnících pro děti by bylo výhodné užívat i cobuildovské definice. Tyto větné výklady se poprvé objevily ve slovníku *Collins COBUILD English Language Dictionary* v roce 1987, v české lexikografii však dosud využity nebyly.

„naříkat“; *blemcák* „jazyk“ či *zakabonit se* „zamračit se“. Jindy je výklad naopak poměrně dlouhý, to když je třeba zpřesnit použití předmětu, přiblížit jeho podobu apod., srov. *fasuňek*, *fasuňk* „vůz, na kterém se vozilo kamení, hlína, pytle, krmení pro dobytek ap.“; měl po stranách dřevěná prkna nebo žebřiny (zábrany podobné žebříku)“.

V definicích je jasně patrná lexikografická empirie hlavní autorky i zkušenost s komunikací s předškoláky: podávané výklady jsou srozumitelné, výstižné a obratně formulované. Upozorním jen na několik typově různých případů, kde by snad bylo možné postupovat trochu jinak. Heslo *sukovitý* je definováno jako „takový, který má mnoho suků“. Jestliže děti neznají význam slova *suk*, pak jim nabízený výklad pomůže nejspíš jen málo.⁸ Ve slovníkovém výkladu významu by se měla méně známá informace převádět na známou, avšak v definici slova *tramp*, *trempe* jsou použity lexie, které předškolákům většinově zřejmě způsobí recepční obtíže: „kdo *pěstuje tábornický* život v přírodě; trampové měli své *osady*, kapely, písničky ap.“. Ve výkladu slova *kulich* „přiléhavá čepice“ chybí, že jde o čepici teplou. Zavádějící lexém *hrnek* by bylo v definici slova *kastrol* „nízký dvouuchý hrnek na vaření“ možné nahradit např. výrazem *nádoba*. Nesoulad definice a příkladu nacházíme v hesle *nekňuba*, které je vyloženo jako „kdo se k ničemu nemá, je neschopný, málo podnikavý“, zatímco příklad z knihy *Příhody maxipsa Fíka* zní: „Řekl jsem přece jedno pivo, a ne jeden sud, ty nekňubo!“ Kontextový význam bychom rekonstruovali spíš jako „popleta, zmatkař“, neboť Fík neprojevil nedostatečnou podnikavost nebo pasivitu, právě naopak, přinesl celý soudek piva místo jednoho půllitru. Další případ se týká nesouladu definice a doprovodného obrázku v hesle *vzteklina*. Definice zní: „nakažlivá psí nemoc, která se projevuje zuřivostí“, na obrázku však vidíme slintající lišku. Adjektivum *psí* by bylo možné bez ztráty srozumitelnosti nebo věcné správnosti nahradit přívlastkem *zvířecí*.

vzteklina -y ž. ► nakažlivá psí nemoc, která se projevuje zuřivostí

„Radši tam nelezte, kluci, co když ho chytá **vzteklina**,“ sejčkovala máma...

[Káťa a Škubánek]

Obr. 2: Heslo *vzteklina*

⁸ U jiných hesel se dále vysvětlují i slova použitá ve výkladu významu, srov.: *port* „přístav (místo k přistávání lodí)“; *špejchárek* „malá sýpka (budova nebo jiný prostor na uskladnění obilí)“.

Další součástí mikrostruktury je poznámka, která je určena především pro dospělé. Uvádějí se do ní různorodé informace, které mohou být uživatelsky vítané. Jak už bylo uvedeno výše, v poznámce se objevuje upozornění na další význam(y) heslového slova, ale i encyklopedické informace.⁹ U některých hesel nalézáme slovotvorné poučení o tom, že je heslové slovo zdobnělinou,¹⁰ komentáře k variantám nebo synonymům.

Do poznámky se také zaznamenávají stylistické charakteristiky slova, např. *Apatyka / erteple* je zastaralé slovo. / *Jenerál* je zastaralá podoba slova generál. / Slovo *presbuřt* se dnes již užívá méně.; *Roucho / rozkatit se* je knižní slovo.; *Áchat / pelášit* je expresivní slovo. / *Zadrendit si* je slovo expresivní.;¹¹ *Mazavka* je expresivní slovo se záporným citovým zabarvením.; *Fajfka / lokálka* je hovorové slovo.; *Blemcák* je nespisovné slovo.; Slovo *výsada* v uvedeném smyslu patří do myslivecké mluvy. Vybrané stylistické charakteristiky se neuvádějí v poznámce, nýbrž před výkladem významu, srov. *moula hanlivě* ‚hloupý člověk‘. Bohužel není jasné, z jakého důvodu bylo zvoleno toto řešení, z formulačního hlediska uvedení v poznámce nic nebrání. Za pouhé nedopatření považujeme rozdílné řešení u slov *koštiště* a *zmola*, srov. poznámka: „*Koštiště* je nářeční slovo.“, ale: *zmola* nářečně ‚výmol, prohlubeň‘. Jistě nepřekvapí, že se u některých slov hodnocení liší od současných akademických slovníků (např. výrazy *nátura* nebo *šuplík*, *šuple* chápe *Pohádkový slovníček* jako obecněčeské, zatímco ASCS¹² jako hovorové). U některých slov očekáváme stylistický údaj marně (např. *kazisvět* – SSČ¹³ expr.; *křemílek* – SSJČ¹⁴ zast. a nář.; *melouch* – ASCS ob.; *mošna* – ASCS zast.; *patálie* – ASCS hovor. expr.; *prevít* – ASCS ob. hanl.; *žnec* – SSČ kniž.). V oblasti stylistického hodnocení výrazů však nelze nikdy dosáhnout všeobecného konsenzu, stylové příznaky jsou pocíťovány různými mluvčími rozmanitě a relativně rychle se proměňují. Pozitivně hodnotím rozepsání stylistických charakteristik celým slovem, což je uživatelsky významně vstřícnější než tradiční zkratky.

Heslový odstavec uzavírá (někdy zkrácený) citátový doklad použití, v němž je heslové slovo čtenářsky vítaně barevně odlišeno. Závěrem je připojen zdroj v hranatých závorkách.

⁹ Srov. *lokaj* ‚panský sluha‘, poznámka: „Lokaj byl zpravidla oblečený do stejnokroje, který se skládal z frakového saka a kalhot sahajících jen po kolena.“; *plž* ‚hlemýžď‘ nebo *slimák*, poznámka: „Tělo plže tvoří svalnatá noha, jeden nebo dva páry tykadel, která slouží jako hmatový orgán a oči.“; *zákeřnice* ‚bodavý hmyz, který se živí jiným hmyzem‘, poznámka: „Mezi druhy zákeřnic patří zákeřnice černá, červená, domácí.“

¹⁰ Srov. *Ojka / taburetek / vřetenko* je zdobnělé slovo k *oj / taburet / vřetenno*. U hesel *almárka* či *chýžka* však tuto informaci nenajdeme.

¹¹ Vhodnější by bylo ve slovníčku dodržovat jednotný slovosled, tj. např. „... je expresivní slovo“.

¹² *Akademický slovník cizích slov*. Praha 1995.

¹³ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha 2000.

¹⁴ *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha 1960–1971.

Typografické chyby jsou v *Pohádkovém slovníčku* zcela ojedinělé (např. na s. 69 a 99 chybí mezera mezi symbolem trojúhelníku a výkladem významu u hesel *lebedit si*, resp. *plantážník*).

Specializovaný *Pohádkový slovníček* je třeba ocenit. Předškoláci se jeho prostřednictvím mohou dozvědět o existenci slovníků vůbec, vybudovat si k nim pozitivní vztah a v budoucnu se neostýchat využívat lexikony různého typu, chápat je jako praktické pomocníky. Dalším zamýšleným uživatelům, tedy tzv. čtecím babičkám a dědečkům, ale i příbuzným, učitelům nebo studentům pedagogických škol usnadní objasňování významů slov přístupné definice doprovázené názornými obrázky v přehledné příručce, která obsahuje zvláštní skupinu výrazů, jež jsou jinak roztroušeny po různých slovnících, resp. v nich ani zařazeny nejsou (např. v případě individualismů). Slovníček svébytně představuje výsek lexikálního bohatství češtiny a v případě pojmenování starých reálií podává svědectví o zanikajícím či již zaniklém světě. Bylo by jistě vítané, kdyby podobná díla byla dostupná také elektronicky, např. jako aplikace pro mobilní telefony.

Za každým slovníkovým dílem se skrývá velké množství neviditelné práce. Jestliže jsem se v recenzi zaměřila na případy jevů, které by snad šlo uchopit jinak nebo jejichž pojetí nebylo v doprovodných textech dostatečně objasněno, bylo to dáno zaujetím pro věc. Slovník tohoto typu je pro češtinu první vlastovkou – a je to zdařilý počín.

Michaela Lišková
oddělení současné lexikologie a lexikografie
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
liskova@ujc.cas.cz

Österreichisches Wörterbuch

Kolektiv autorů, Vídeň: Österreichischer Bundesverlag Schulbuch,
43. vyd., 2018, 928 str.¹

1. *Österreichisches Wörterbuch* sedmdesátiletý. K historii, současnosti a budoucnosti významného lexikografického díla

V roce 2021 si připomínáme 70. výročí prvního vydání slovníkového díla s názvem *Österreichisches Wörterbuch* (*Rakouský slovník*, dále jen ÖWB).² ÖWB lze – s určitým zjednodušením (viz dále oddíl 3) – charakterizovat jako slovník jazykový, určený k punktuálním konzultacím, speciální (primárně pravopisný, zachycující rakouskou varietu němčiny, určený mj. pro školní praxi) a tištěný i elektronický.³ Cílem tohoto příspěvku je upozornit na slovník, jenž je – dle subjektivního pohledu autora těchto řádků – (nejen) českými germanisty, popř. lexikografy v porovnání s obdobnými lexikografickými produkty německého nakladatelství Duden⁴ poněkud opomíjen, a to neprávem.

Text má následující strukturu: V oddílu 2 je stručně podána historie slovníku. Oddíl 3 je věnován současné podobě slovníku, oddíl 4 pak tematizuje online verzi ÖWB. Oddíl 5 má charakter shrnutí a výhledu.

2. Stručně k historii slovníku⁵

ÖWB je poprvé explicitně zmíněn v nařízení rakouského Spolkového ministerstva školství z 1. ledna 1950 jako příručka obsahující rakouskou slovní zásobu a poskytující řešení pravopisných problémů, s nimiž se mluvčí potýkají

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

² Kol. autorů (2018): *Österreichisches Wörterbuch*. 43. vyd. Vídeň: Österreichischer Bundesverlag Schulbuch GmbH Co. KG. Online: <https://www.oewb.at/index.htm> (všechny internetové odkazy byly zkontrolovány ke dni 21. 10. 2021). Vedle plné verze existují i různé verze redukováné, ty v rámci tohoto příspěvku však ponecháme stranou.

³ Zjednodušená typologie dle Engelberg, S. – Lemnitzer, L. (2009): *Lexikographie und Wörterbuchbenutzung*. 4. vyd. Tübingen: Stauffenburg, s. 18–23.

⁴ Kol. autorů (2021): *Duden online*. Berlín: Bibliographisches Institut GmbH, <https://www.duden.de/>.

⁵ Tento oddíl vychází především z informací ve slovníku samotném (ÖWB, 2018, s. 5–6) a z vybraných pasáží z publikací Dollinger, S. (2019): *The Pluricentricity Debate: On Austrian German and Other Germanic Standard Varieties*. London: Routledge, s. 48; Retti, G. (1991): *Das Österreichische Wörterbuch. Entwicklung, Wortbestand, Markierungssysteme*. Diplomová práce. Innsbruck: Universität Innsbruck. Online: <http://gregor.retti.info/docs/retti1991/>; a Retti, G. (1999): *Austriazismen in Wörterbüchern. Zum Binnen- und Außenkodex des österreichischen Deutsch*. Disertace. Innsbruck: Universität Innsbruck. Online: <http://gregor.retti.info/docs/retti1999/>.

v komunikaci ve škole, na úřadech a na pracovišti. Slovník byl poprvé vydán na sklonku roku 1951, tj. o necelé dva roky později.⁶ První vydání mělo 276 stran a přibližně 20.000 hesel. Významný milník v historii ÖWB představuje rok 1972. Tehdy bylo uzákoněno (Spolkový zákon č. 264), že od páté třídy základní školy má každý žák dostat zdarma svůj vlastní výtisk slovníku s tím, že se jedná o školní pomůcku pro výuku rakouské němčiny schválenou Spolkovým ministerstvem školství (jakýsi ekvivalent české doložky MŠMT). 38. vydání z roku 1997 je prvním vydáním vycházejícím z reformovaného pravopisu němčiny⁷ a prvním vydáním obsahujícím více než 100.000 hesel. Počínaje 43. vydáním z roku 2018 je ÖWB k dispozici i jako online aplikace.

3. Status quo – 43. vydání (2018)

ÖWB není klasickým výkladovým slovníkem (viz už výše). Výklad významu je realizován různými způsoby, především významovou perifrází, synonymy, příklady nebo výčtem vybraných složenin (viz s. 13). Tyto způsoby výkladu významu jsou někdy kombinovány, nezřídka se uplatňuje jen některý z nich. Výklad významu je tak pouze jedním, nikoli dominantním úkolem ÖWB, který v první řadě eviduje (zčásti specifickou) slovní zásobu rakouské němčiny, orientuje se primárně na pravopisné a gramatické jevy a k vybraným problematickým či specificky rakouským jevům nabízí rozšiřující informace v tzv. infoboxech (uživatelských poznámkách).⁸ V některých parametrech se tedy blíží spíše tomu, čím je pro češtinu IJP nebo SSČ než např. slovníky typu PSJČ, SSJČ a ASSČ.⁹

⁶ Snahy o vytvoření pravopisné příručky pro rakouskou němčinu jsou pochopitelně starší a sahají přinejmenším do doby Marie Terezie; tomuto tématu, jež jde svou komplexností daleko nad rámec předkládaného příspěvku, se ale dále věnovat nebudeme.

⁷ K reformě německého pravopisu viz např. Šimečková, A. (1995): K aktuálnímu stavu reformy německého pravopisu. *Časopis pro moderní filologii* 1/77, 1995, s. 39–42; Šimečková, A. (1997): Závěrem (?) k „reformě“ německého pravopisu. *Časopis pro moderní filologii* 1/79, s. 20–24; či Vachková M. (2018): Krátká retrospektiva k německému pravopisu. *Časopis pro moderní filologii* 1–2/100, s. 263–268.

⁸ K uživatelským poznámkám v rámci české lexikografie viz Šemelík, M. – Škrabal, M. (2019): Poznámky k poznámkám. *Usage notes* v českém lexikografickém prostředí. *Naše řeč* 1–2/102, s. 25–35.

⁹ Kol. autorů (2008–2021): *Internetová jazyková příručka*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Online: <https://prirucka.ujc.cas.cz/> (IJP); kol. autorů (1978): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2., opr. a dopl. vyd. 1994; 3., opr. vyd. 2003, 2005). Praha: Academia. [CD-ROM] (1997, 2004, 2005). Voznice: LEDA. (SSČ); kol. autorů (1935–1957): *Příruční slovní jazyka českého*. Díl 1–8. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. (PSJČ); kol. autorů (1960–1971): *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 2. vyd. Praha: Academia, 1989. (SSJČ); kol. autorů (2012–): *Akademický slovník současné češtiny*, Ústav pro jazyk český, AV ČR, v. v. i. Online: <https://slovníkcestiny.cz/uvod.php> (ASSČ).

Slovník sice obsahuje informace k uživatelskému profilu i funkcím, obojí je ale formulováno spíše obecně a z hlediska dnešní metalexikografické terminologie i poněkud nepřesně. Z informací v předmluvě tak lze vyvodit, že ÖWB je „didaktický instrument“ a že uživatelům poskytuje „podporu a informace pro školu, zaměstnání i všední život“, přičemž si klade za „cíl být knihou pro širokou veřejnost, zvláště v oblasti správní a úřední“ (s. 5).¹⁰ Dle autorů patří mezi zamýšlené uživatele žáci a studenti, není ale explicitně zmíněno, zda i ti užívající němčinu jako cizí jazyk. ÖWB „obsahuje rozšiřující lexikální poznatky“ (tamtéž); není tedy chápán jen jako čistě praktická pomůcka pro řešení komunikačních problémů, ale plní i (dále bohužel nerozvedené) funkce kognitivní. K dichotomii percepcie vs. produkce textu se autoři ve vztahu k funkcím slovníku nevyjadřují, z hlediska zpracování doprovodných textů (viz dále) se však zdá, že si ÖWB dělá ambice sloužit při obojím.

Hlavní částí slovníku je samozřejmě heslář (s. 15–866). Hesláři předchází na vnitřní straně desek slovníku stručný návod k použití, jenž má formu přehledných ukázek heslových statí a komentářů k nim. Následují tiráž (s. 1–2), obsah (s. 3–4) a předmluva (s. 5–6). Předmluva obsahuje různě detailní informace k historii slovníku, uživatelskému profilu, zacházení s jevy týkajícími se politické korektnosti, infoboxům či elektronické verzi slovníku. Celkově lze její ztvárnění hodnotit jako náležité, některé pasáže by však bylo, domnívám se, vhodné formulovat objektivněji, bez reklamních příměsí, srov. např.: „ÖWB je mladým lidem branou do světa jazyka a mnoho let je naviguje mezi skalisky pravopisu a gramatiky“ (s. 5). Za předmluvou se nachází text pojmenovaný „K užívání slovníku“ („Zum Gebrauch des Wörterbuchs“, s. 7–14), ve kterém je mj. nastíněno, na základě kterých kritérií byl sestaven heslář, jak jsou hesla uspořádána a vystavěna, jak jsou pojaty odkazy apod. Jsou zde informace k dělení slov na slabiky, etymologickým údajům, stylistickým, oborovým aj. kvalifikátorům, gramatickým údajům, výslovnosti, exemplifikaci a pojetí výkladu významu. Texty za heslářem jsou podstatně rozsáhlejší a je jich velké množství. Najdeme mezi nimi např. stať o rakouské němčině („Zur deutschen Sprache in Österreich“, s. 867–873), vysvětlení nejdůležitějších gramatických termínů („Die wichtigsten verwendeten grammatischen Ausdrücke“, s. 874),¹¹ dále pak různé deklinační a konjugační tabulky (s. 875–889), kondenzované pojednání o pravopisu s důrazem na psaní velkých a malých písmen, psaní slov zvlášť a dohromady, interpunkci a dělení slov (s. 890–928) a velké množství dalších různých přehledů, návodných textů apod.

Layout slovníkové stránky za vysloveně nepřehledný označit patrně nelze, přesto se domnívám, že by z tohoto hlediska bylo možné ztvárnit slovník i tak, aby byl uživatelsky vstřícnější. V této souvislosti by např. pomohlo, pokud by byla lépe barevně odlišena hlavní a příhruždovaná hesla; příhruždovaná by mohla

¹⁰ Překlad německých pasáží – M. Š.

¹¹ Mezi nimi ale kupodivu chybí pojmy jako *Substantiv* (podstatné jméno) nebo *Objekt* (předmět).

zůstat vytištěná černě, hlavní by mohla být např. vínová (srov. odstín v barevném schématu infoboxů). Hledání ve slovníku poněkud znesnadňuje hnízdování, od kterého se v moderní lexikografii stále častěji ustupuje. Ocenit lze alespoň, že je plně zachováno abecední pořadí. Za neobvyklé a nepřehledné považuji odlišení jednotlivých významů u polysémů nikoli číslem nebo písmenem, ale svislítkem (viz obr. 1). Informační nabídka mikrostruktury odpovídá typu slovníku a závažnější výhrady k ní lze mít jen v situaci, kdy je ÖWB využíván jinak než ve funkci primárně pravopisně-gramatické příručky. Přesto bych se osobně přimlouval za větší důraz na mluvený jazyk v tom smyslu, že by u každé jednotlivé položky hesláře měla být uvedena i výslovnost, neboť „[n]ejen píšeme, ale i mluvíme.“¹² Úsilí o jakési zrovnoprávnění pravopisu a ortoepie¹³ má dle mého názoru smysl a je relevantní i pro lexikografická díla zachycující současnou němčinu.

4. Online verze

Elektronická verze slovníku je k dispozici po zadání speciálního kódu na stránkách <https://www.oewb.at/index.htm>. Tento kód je umístěn na zadních deskách výtisku slovníku. Jakkoli je estetické vnímání každého jedince do značné míry individuální, lze konstatovat, že patrně většině uživatelů bude konvenovat střizlivě elegantní layout online verze, který nepůsobí ani fádně, ani křiklavě a je velmi přehledný (viz obr. 2).¹⁴

Jednou ze základních otázek, posuzujeme-li online lexikografické dílo, je, zda slovník skutečně využívá možností, které mu dané médium nabízí.¹⁵ Různé prostředky textové kondenzace, typicky zkratky, které v tištěném díle mívají ekonomickou funkci (nedostatek místa) a percepce informační nabídky heslových statí ztěžují, pozbývají v online slovníku relevanci. ÖWB však zkratky a jiné kondenzace částečně zachovává, srov. obr. 3, kde najdeme zkratku v příkladu *die K. im Sack kaufen* či zápis morfologických tvarů pro gen. sg. a nom. pl. pomocí symbolů typu (-, -n). Pozitivně lze naopak hodnotit důraz na vertikální členění informací, jež výrazně usnadňuje orientaci v heslové statí a díky němuž lze

¹² Srov. titul statí Jílková, L. – Štěpánová, V. (2019). Nejen píšeme, ale i mluvíme. Poznámky k uvádění výslovnosti ve slovníku. In: Lišková, M. – Šemelík, M. (eds.), *Jak se píše slovníky aneb Lexikografie pro každého*. Praha: NLN, s. 81–90.

¹³ Viz Štěpánová, V. (2013): Pojetí výslovnosti v českých výkladových slovnících (výzva k diskusi). *Slovo a slovesnost* 4/74, s. 279–297.

¹⁴ K estetické dimenzi lexikografie viz Luna, P. (2004): Not just a pretty face: the contribution of typography to lexicography. In: Williams, G. – Vessier, S. (eds.), *Proceedings of the 11th EURALEX International Congress*, Université de Bretagne-Sud, Faculté des lettres et des sciences humaines, s. 847–857. Online: <https://euralex.org/publications/not-just-a-pretty-face-the-contribution-of-typography-to-lexicography/>.

¹⁵ K různým aspektům elektronické lexikografie srov. např. sborník Bergenholtz, H. – Nielsen, S. – Tarp, S. (eds.) (2009): *Lexicography at a Crossroads. Dictionaries and Encyclopedias Today, Lexicographic Tools Tomorrow*. Bern et al.: Peter Lang.

konstatovat, že elektronická verze ÖWB není jen digitalizovanou verzí tištěného slovníku.

Vzhledem k tomu, že elektronická verze slovníku obsahuje pouze minimum doprovodných textů (v podstatě jen informace k vyhledávání, tiráž a kontaktní formulář), nejsou jednotlivé heslové statě nijak propojeny odkazy s dalšími texty (ať už v rámci slovníku samotného nebo i na externí zdroje), což je funkce, která se v případě elektronických slovníků přímo nabízí.¹⁶

Hledání ve slovníku je ze strany redakce ÖWB evidentně prioritou, když se jedná o jediný aspekt, kterému je v rámci doprovodných textů věnována soustředěná pozornost. Vyhledávat lze nejen lemmata samotná (makrostruktura), ale i slova uvnitř heslového odstavce (mikrostruktura). K vyhledávání lze využívat logické operátory * (hvězdička) a ? (otazník). Vyhledávání v rámci mikrostruktury by šlo však dále precizovat s ohledem na jednotlivé složky heslové statě: např. dotaz *Auto* vyhledá celkem 152 položek, v nichž se *Auto* vyskytuje ve významové perifrázi, v exemplifikaci, popř. i jinde. Pokud uživatele zajímá užití výrazu *Auto* jen ve významových perifrázích, musí seznam projít manuálně. Seznam nadto není seřazen abecedně, ale, zdá se, nahodile. Z hlediska vyhledávání by přicházely v úvahu i další parametry, podle kterých by hesla bylo možné vyhledávat – kupříkladu stylistické kvalifikátory, onomaziologické kategorie apod.

ÖWB neumožňuje individuální nastavení webového prostředí. Na stránkách bohužel nenajdeme ani informace k aktualizacím slovníku. Další kódovací systémy, tj. zvuk a obraz, nejsou do slovníku integrovány. Zvláště nahrávky výslovnosti budou uživatelé patrně postrádat, neboť ty se pomalu stávají běžnou součástí heslových statí elektronických slovníků.¹⁷

Uživatelé slovníku do lexikografického procesu sice nejsou přímo zapojeni způsobem, který známe z projektů typu Wiktionary¹⁸ vycházejících z principu crowdsourcingu,¹⁹ resp. kolaborativní lexikografie,²⁰ ale online verze obsahuje alespoň kontaktní formulář, jehož prostřednictvím lze na redakci slovníku

¹⁶ Srov. příspěvky ve sborníku Kosem, I. – Jakubíček, M. – Kallas, J. – Krek, S. (eds.) (2015): *Electronic Lexicography in the 21st Century: Linking Lexical Data in the Digital Age. Proceedings of the eLex 2015 Conference*. Ljubljana / Brighton: Trojina, Institute for Applied Slovene Studies / Lexical Computing Ltd. Online: <https://elex.link/elex2015/wp-content/uploads/eLex2015-proceedings.pdf>

¹⁷ Běžně je mají např. studijní slovníky angličtiny, ale i Duden online; plánují se pro ASSČ, viz Šemelík, M. – Lišková, M. – Křivan J. a kol. (2020): *Akademický slovník současné češtiny – Modifikovaná koncepce pro období 2020nn.*, Ústav pro jazyk český, AV ČR, v. v. i., interní dokument.

¹⁸ Kol. autorů (2021): *Wiktionary. the free dictionary*. Online: <https://en.wiktionary.org>.

¹⁹ Čibej, J. – Fišer D. – Kosem I. (2015): The role of crowdsourcing in lexicography. In: Kosem, I. – Jakubíček, M. – Kallas J. – Krek S. (eds.), *Electronic Lexicography in the 21st Century: Linking Lexical Data in the Digital Age. Proceedings of the eLex 2015 Conference*. Ljubljana / Brighton: Trojina, Institute for Applied Slovene Studies / Lexical Computing, s. 70–83.

²⁰ Škrabal, M. – Kavka, M. (2021): Merging professional and collaborative lexicography: the case of Czech neology. *International Journal of Lexicography* 3/34, s. 282–301.

směřovat „podněty, otázky a kritiku“. Možnost telefonického kontaktu se nenabízí.

5. Závěrem

Redakci ÖWB se v době, ve které se lexikografie nachází na rozcestí²¹ a celá disciplína prochází hlubokými změnami, podařil krok, který byl nejen žádoucí, ale v kontextu moderní lexikografie patrně i nevyhnutelný; od 43. vydání slovníku je dílo k dispozici i online. Nyní je na řadě další krok. Webovou aplikaci je potřeba více přizpůsobit webovému prostředí a z potenciálu online slovníku vytěžit pro uživatele víc, než tomu je v současné době. Určité revize, které by zvýšily uživatelský komfort, by si zasloužila i verze tištěná. Redakci tak nelze než popřát mnoho sil a chuti do další náročné práce na významném lexikografickém díle, jež se dnes může pochlubit již sedmdesátiletou tradicí a jež je i přes některé nedostatky nejen cennou pomůckou pro rakouské žáky a studenty, ale také důležitou příručkou pro germanisty, a to nikoli pouze rakouské.

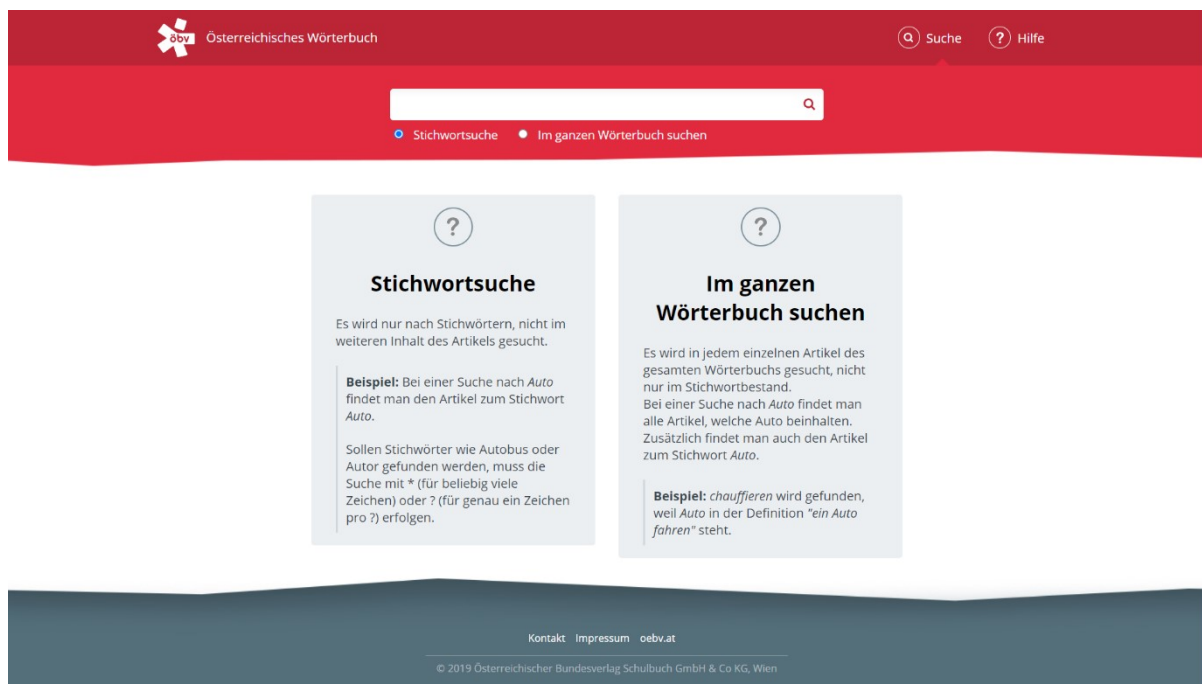
Martin Šemelík
oddělení současné lexikologie a lexikografie
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
semelik@ujc.cas.cz

Přílohy

Kro|ne die, -/-n <gr.-lat.>: die K. niederlegen (*abdanken*); → Krönung | Zahnkrone | (Bot.) Teil der Blüte; Blumenkrone | (mit Abkürzung K) eine Geldeinheit [im alten Österreich] | (mit Abkürzung kr) Geldeinheit in Skandinavien || **krö|nen**: seine Bemühungen waren von Erfolg gekrönt (*erfolgreich*) || **Kro|nen|kork** = **Kro|nen|kor|ken**: ein Flaschenverschluss || **Kron|ju|wel**: Edelstein in einer Krone | kostbares Stück || **Kron|land** (Gesch.): Bezeichnung für die einzelnen Teile der österreichischen Reichshälfte der österreichisch-ungarischen Monarchie || **Kron|leuch|ter**: ein prunkvoller Luster

Obr. 1: ÖWB, tištěná verze, ukázka heslářového úseku *Krone* (koruna) – *Kronleuchter* (lustr), s. 413 (adaptovaný layout)

²¹ *Lexicography at Crossroads*, srov. pozn. 15.

Obr. 2: ÖWB, online verze, hlavní stránka po zadání přístupového kódu

Katze

Betonung(en) / Abteilung(en)
Kat ze
Wortart
Nomen
Geschlecht
Feminin
Genitiv / Plural
- / -n
Definition 1
ein Raubtier
Beispiel
◦ Hauskatze
Definition 2
eine Raubtierfamilie <i>Pl.Zool.</i>
Beispiel
◦ die K. im Sack kaufen (<i>etwas ungeprüft kaufen</i>) <i>ugs.</i>

Obr. 3: ÖWB, online verze, heslo *Katze* (kočka)

GerCoLiNet – German Contrastive Linguistics Network. **Zpráva o aktuálním projektu Ústavu germánských studií FF UK**

Empiricky orientovaný synchronní výzkum německého jazyka má v Ústavu germánských studií FF UK (dále jen ÚGS) dlouhou tradici, která sahá hluboko do éry předkorporové lingvistiky.¹ Elektronické korpusy, jež umožňují analýzy velkého množství autentických jazykových dat, pak možnosti tohoto výzkumu posunuly na zcela novou úroveň, v důsledku čehož lze bez přehánění mluvit o změně paradigmatu v oblasti (nejen) synchronní lingvistiky. Korpusy současné němčiny, především pak DeReKo² a CCDB³ brzy našly v ÚGS uplatnění hned na několika rovinách; jako materiálová základna publikačních výstupů akademického sboru a kvalifikačních prací studentů, jako zdroj přirozeného jazykového materiálu využívaného ve výuce, při přípravě učebních pomůcek i v rámci lexikografických aktivit.⁴ Po relativně krátké době se tak semináře ke korpusové lingvistice staly nedílnou součástí studijních plánů bakalářského a magisterského studia (viz <https://1url.cz/mMr6d>). Nepřekvapí proto, že právě korpusové lingvistiky se týká i jeden z aktuálních projektů ÚGS.

Od května 2021 do května 2022 probíhá realizace projektu *German Contrastive Linguistics Network (GerCoLiNet)*, jenž je zaštitěn a podporován Aliancí významných evropských univerzit 4EU+ (<https://4euplus.eu/4EU-1.html>). Projekt připravila spolu s Karlovou univerzitou germanistická pracoviště Sorbonnské univerzity v Paříži (koordinátor), univerzity v Miláně, Varšavě a Kodani. Externím partnerem projektu se stal Leibnizův Ústav pro německý jazyk (dále jen IDS) v Mannheimu. Za Univerzitu Karlovu se projektu účastní čtyři akademičtí pracovníci ÚGS (vedení na české straně: Vít Dovalil) a celkem šest studentů. Cílem projektu je propojovat výzkumné a pedagogické aktivity v oblasti kontrastivní lingvistiky a zapojovat do odborných aktivit studenty germanistiky v magisterském a doktorském studiu, kteří mají zájem

¹ Srov. např. již rané práce Aleny Šimečkové, viz Pokorná, L. (2005): *Auswahlbibliographie von Alena Šimečková. Germanistica Pragensia* 18 (Acta Universitatis Carolinae), s. 13–20.

² DeReKo: <https://www.ids-mannheim.de/digspra/kl/projekte/korpora/>.

³ CCDB: <http://corpora.ids-mannheim.de/ccdb/>.

⁴ Publikační výstupy pracovníků ÚGS viz <https://german.ff.cuni.cz/cs/vyucujici/>, tamtéž seznam vedených kvalifikačních prací. Z učebních pomůcek se o korpusy opírá mj. dvojice cvičebnic Šemelík, M. – Kloudová, V. et al. (2019): *Deutsche Grammatik. Ein Übungsbuch für Fortgeschrittene*. Praha: Karolinum a Šemelík, M. – Kloudová, V. (2019) et al.: *Deutsche Grammatik. Eine Text- und Aufgabensammlung für Fortgeschrittene*. Praha: Karolinum. Bližší informace k využití korpusů při práci na *Velkém německo-českém akademickém slovníku* lze najít na <http://lexarchiv.ff.cuni.cz/lexikograficka-sekce/>.

zdokonalovat se v teoretických znalostech i v praktických dovednostech v oblasti korpusové lingvistiky. Celkově se projektu účastní přes 30 studentů a akademiků.

Projekt sestává z několika stěžejních fází. V úvodu projektu (8. června 2021) se uskutečnilo první online celodenní kolokvium k tématu korpusové lingvistiky, na němž akademici ze zúčastněných pracovišť prezentovali studentům zejména základy korpusové lingvistiky a představili korpusy, s nimiž pracují. Již při sestavování týmu a zpracovávání grantové žádosti během zimy 2019/2020 se zahraniční kolegové z řad akademických pracovníků neformálně zajímali mj. o paralelní korpus InterCorp, který vznikl právě na FF UK (Ústav Českého národního korpusu). V červnu 2021 tak v rámci online kolokvia přišla vhodná příležitost prezentovat tento paralelní korpus a jeho vybrané funkce akademikům i studentům.

Druhou fází byla Letní škola na Sorbonnské univerzitě v Paříži, která se uskutečnila 8.–10. července 2021, a to prezenční formou. Na programu letní školy byl cyklus dalších přednášek z korpusové lingvistiky vedený akademiky ze zúčastněných univerzit a pracovníky IDS. Zároveň studenti představili své korpusově zaměřené projekty. Témata přednášek i studentských prezentací obsáhla kromě navazujících prezentací korpusů (IDS) výzkumné otázky orientované jak na gramatické či lexikální struktury, tak na výzkum z oblasti pragmatiky, frazeologie či kritické reflexe limitů korpusových řešerů z perspektivy sociolingvistické (jazykové normy).

V podzimní fázi projektu se studenti seskupili do mezinárodních tříčlenných týmů. Každý tým pracuje pod vedením svého mentora z řad akademiků na přiděleném korpusovělingvistickém výzkumném tématu. Spolupráce po dobu této fáze probíhá výhradně online. Studenti se při ní učí pracovat s korpusy, a to jak německého jazyka, tak jazyků ostatních, případně též s korpusy paralelními a srovnávacími (InterCorp). Cílem práce je ale také senzibilizace pro využití korpusovělingvistických metod v jazykovědném či sociolingvistickém výzkumu, srov. zpracovávaná témata:

1. *Die Rede des Rektors*, nebo *Die Rede des Rektoren*? K deklinaci substantiv na -or.
2. *Bin*, nebo *Habe ich lange geschwommen*? K užití pomocných sloves v analytických minulých časech.
3. Německé progresivum a jeho ekvivalenty v jiných jazycích.
4. „Kulturémy” a „evropémy”. Srovnávací studie na základě Sketch Engine.
5. Pasivní konstrukce s *bekommen* v současné němčině ve světle elektronických korpusů.
6. Empirická studie ke kolísání v oblasti tzv. *n*- deklinace.
7. Migrační diskurz z korpusové perspektivy.

Následovat bude zimní škola ve Varšavě, která se uskuteční ve dnech 13.–15. 1. 2022 a bude věnována mj. tématu využití jazykových korpusů v lexikografii. Studenti zde budou též prezentovat výsledky svých projektů z podzimní fáze a prohloubí své vědomosti a dovednosti při práci s korpusy. Poslední fáze se odehraje na jaře 2022 a bude ukončena, stejně jako celý projekt, v květnu 2022 závěrečným online kolokviem, které se bude konat ve studentské režii. Studenti si vyzkouší zorganizovat mezinárodní konferenci, na níž budou

prezentovat výsledky výzkumů navazujících na zimní školu. Své odborné kompetence si tak rozšíří právě o organizační prvky v mezinárodním prostředí. Po finalizaci projektu však vzájemná kooperace partnerských institucí neskončí. Jako další výstup z tohoto projektu se připravuje společný výukový kurz korpusové lingvistiky, který bude vyučován v magisterském studiu od následujícího semestru (akademický rok 2022/2023) online. Bude veden akademiky ze všech zúčastněných institucí a zpřístupněn mezinárodnímu publiku studentů z univerzit sítě 4EU+.

Pro akademiky tento projekt přináší především možnosti mezinárodní spolupráce na rovině výzkumné i edukační a nabízí možnosti dalšího propojení v projektech budoucích. Je tedy nezanedbatelným příspěvkem k internacionalizaci vědy a výuky na FF UK. Pro studenty se jedná o jedinečnou příležitost rozšířit si své obzory na poli atraktivního vědeckého oboru, seznámit se s novými metodami vědecké práce a naučit se spolupracovat v mezinárodním týmu. Participací na tomto projektu usiluje ÚGS o další zkvalitnění a zatraktivnění studijního oboru germanistiky. Jsou tak vytvářeny příležitosti k tomu, aby si studenti aktivní účastí v projektu rozšířili představy o oboru a jeho perspektivách v evropském kontextu. V širším rámci pak projekty tohoto typu přispívají i k prohlubování evropské mnohojazyčnosti, k níž patří také užívání němčiny jako *linguy franky*.

*Věra Hejhalová, Vít Dovalil,
Martin Šemelík, Viktor Tichák
Ústav germánských studií
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
vera.hejhalova@ff.cuni.cz, vit.dovalil@ff.cuni.cz,
martin.semelik@ff.cuni.cz, viktor.tichak@ff.cuni.cz*

***Diachronní sekce Ústavu germánských studií FF UK.
Iniciativa pražské germanistiky k německému jazyku
v českých zemích***

Výzkum německého jazyka v českých zemích tvořil v kontextu profilace germanistiky na pražské univerzitě již od druhé poloviny 19. století pevnou součástí vědecké práce reprezentantů formujícího se oboru. Při Německé univerzitě v Praze to byli zejména Johann Kelle (1829–1909), Hans Lambel (1842–1921), Adolf Hauffen (1863–1930) a Ernst Schwarz (1895–1983).¹ Z řad

¹ Vědecké práce pražského německého germanisty Ernsta Schwarze, které popisují česko-moravské německé nářeční oblasti, představují na Německé univerzitě v Praze jeden z vrcholů výzkumu německého jazyka v českých zemích. Srov. Schwarz, E. (1935): *Sudetendeutsche Sprachräume*. München: E. Reinhardt; Schwarz, E. (1934): Jazyk německý na území ČSR.

českých germanistů obohatili diachronní výzkum např. Václav Emanuel Mourek (1846–1911) a jeho žák Antonín Beer (1881–1950), který byl následně povolán na nově založenou Masarykovu univerzitu v Brně. Právě na vědeckou práci Antonína Beera posléze navázali Leopold Zatočil (1905–1992) a Zdeněk Masařík (1928–2016). I po druhé světové válce v rámci pražské germanistiky výzkum německého jazyka na území českých zemí pokračoval, a sice zejména díky Emilu Skálovi (1928–2005), Pavlu Trostovi (1907–1987) a Jaromíru Povejšilovi (1931–2010), kteří věnovali pozornost mj. fenoménu tzv. pražské němčiny.²

V prosinci roku 2017 byla při Ústavu germánských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (ÚGS FF UK) zřízena lingvisticky zaměřená sekce, jež si klade za cíl prohloubit diachronně orientovaný výzkum německého jazyka (nejen) v českých zemích a prezentovat jeho výsledky širší odborné i laické veřejnosti. Současně se tak snaží probudit zájem o starší němčinu v českých zemích u studentů a tím také inspirovat k dalšímu bádání v této oblasti. *Diachronní sekce ÚGS FF UK* byla za podpory vedení ústavu založena Václavem Křížem a Lucií Jakubcovou, v současné době studenty postgraduálního studia, kteří se zároveň zasazují o organizaci, program a propagaci sekce. Patronát nad sekcí převzala PhDr. Lenka Vodrážková, Ph.D.

Diachronní sekce ÚGS FF UK chce dlouhou tradici diachronního výzkumu německého jazyka v českých zemích při pražské univerzitě uchovat a dále prohlubovat. Představuje platformu pro interdisciplinární spolupráci germanistů, historiků, archivářů a všech ostatních, kteří se nejen v rámci svého studia zajímají o starší němčinu z území českých zemí či s ní přicházejí do styku. Členové se podílejí na aktivitách sekce, a přispívají tak k vzájemné diskusi k danému tématu. Sekce organizuje pravidelné semináře, veřejné přednášky, workshopy a exkurze, které reflektují různé aspekty německého jazyka v jeho historickém vývoji. Akce jsou vzhledem k různorodosti publika pořádány jak v českém, tak v německém jazyce. Obzvláště přínosné jsou pak přednášky z mezioborově blízkých vědních oborů, které mohou nabídnout studentům germanistiky problematiku němčiny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku z jiného úhlu pohledu. V tomto kontextu se v posledních letech osvědčila zejména úzká spolupráce s Katedrou pomocných věd historických a archivního studia FF UK pod vedením doc. PhDr. Ivany Ebelové, CSc. *Diachronní sekce ÚGS* se navíc každým rokem zapojuje do organizace mezinárodní germanistické studentské konference PRAGESTT.³

Československá vlastivěda 3. Praha: Sfinx, s. 524–597.

² Viz Skála, E. (1967): *Die Entwicklung der Kanzleisprache in Eger (1310–1660)*. Berlín: Akademie-Verlag; Skála, E. (1973): O pražské němčině 16. století. *Slovo a slovesnost* 34/3, s. 215–223; Trost, P. (1995): Mýty o pražské němčině. *Studie o jazycích a literatuře*. Praha: TORST, s. 324–331; Povejšil, J. (1980): *Das Prager Deutsch des 17. und 18. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Schriftsprache*. Praha: Academia.

³ Bližší informace ke konferenci PRAGESTT najdeme na webových stránkách <https://pragestt.ff.cuni.cz/>. Viz rovněž Elizaveta Getta – Lukáš Felbr (2021): Zpráva z desátého

Mezi již realizované projekty patří mj. exkurze na státní hrad Karlštejn a státní zámek Třeboň včetně jazykových analýz vybraných listin tamější produkce, jako i veřejné přednášky *Germanistická diachronní lingvistika: výzkum, metody a praxe* (Lucie Jakubcová) či *Slovansko-germánský jazykový kontakt a Althochdeutsch als Fremdsprache* [Stará horní němčina jako cizí jazyk] (Barbora Špádová), které byly věnovány nejstarším stupňům vývoje německého jazyka. Jako zástupce oblíbených interdisciplinárních příspěvků lze zmínit např. přednášku „*Der Kartenmahler*“ aneb *Malíř karet, nebo kreslíř map? Historické profese z pohledu česko-německého překladu* (Jiří Smrž). S ohledem na německy psané archivní prameny z českých zemí (či zde v současné době deponované) je hlavním objektem zájmu *Diachronní sekce ÚGS FF UK* zejména výzkum rané nové horní němčiny [Frühneuhochdeutsch], reflektující období přibližně od poloviny 14. až do poloviny 17. století. Právě v tomto ohledu je pak raná nová horní němčina zastoupena v programu sekce nejvíce. Jako příklad workshopu nelze opomenout akci s názvem *Zeichnen mit Dürer oder Frühneuhochdeutsch erleben* [Kreslení s Dürerem aneb Zažij ranou novou horní němčinu] či *Luther für Anfänger* [Luther pro začátečníky] (oba Václav Kříž). Těžiště podobných workshopů spočívá zejména v práci s konkrétními autentickými historickými texty; svojí povahou se však zároveň snaží šířit vědecké poznatky přístupným, obecně srozumitelným způsobem, a to nejen pro studenty germanistiky či studenty jiných spřízněných oborů, nýbrž i pro širší zainteresovanou veřejnost.

S ohledem na to, že většina aktivit *Diachronní sekce ÚGS FF UK* je od jejího založení převážně prezenčního charakteru, také zde se v uplynulých měsících výrazně projevila omezení související s pandemií covidu-19 a program sekce musel být redukován. Pro nadcházející období jsou pak v plánu mj. jazykovědně orientovaná přednáška k tématu historické pragmalinguistiky na příkladu německy psaných listů kanceláře pražského královského dvora či příspěvek s názvem *Im HERRN Selig entschlaffen* [V PÁNU blaženě zesnouti] (obě akce Václav Kříž) přibližující posluchačům obraz smrti v německy tištěných pohřebních kázáních české provenience 16. a 17. století.

Bližší informace o aktivitách a akcích *Diachronní sekce ÚGS FF UK* jsou k dispozici na internetových stránkách ds.ff.cuni.cz či e-mailové adrese vaclav.kriz@ff.cuni.cz, ds@ff.cuni.cz.

Václav Kříž
Ústav germánských studií
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
vaclav.kriz@ff.cuni.cz

Tradice a nové výzvy (nejen) francouzského slovníkářství. Online přednáška Aleny Polické dne 9. 6. 2021

Přednáška doc. PhDr. Aleny Polické, Ph.D., na téma *Detekce a evaluace neologismů ve frankofonním jazykovém prostředí* byla zorganizována pro pracovníky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., a zejména pro oddělení současné lexikologie a lexikografie. Vzhledem k pandemické situaci se přednáška uskutečnila online, takže vystoupení A. Polické mohli sledovat i další zájemci z řad odborné veřejnosti.¹ A. Polická rozdělila svou přednášku do tří okruhů. První část přednášky tvořil exkurz do historie a specifík francouzského slovníkářství, následovala pasáž věnovaná lexikografickému zpracování současných neologismů a závěr byl věnován projektové výuce neologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

V první části přednášky bylo připomenuto, že Francie je považována za kolébku moderní lexikografie. Slovník Francouzské akademie (*Dictionnaire de l'Académie française*, dále DAF) vyšel poprvé již roku 1694 a v současnosti se pracuje na jeho devátém vydání. Jedná se tedy o dílo s obdivuhodnou tradicí, zároveň je ale v současnosti kritizováno zejména ze sociolingvistických pozic pro určitý elitismus. Autoři slovníku – členové Akademie, mezi nimiž jsou i spisovatelé, filozofové či historici umění, totiž i dnes posuzují jednotlivá slova prizmatem pojmu *bon usage*, dobrý úzus, který má původ v 17. století, kdy popisoval dobré mravy včetně ušlechtilé mluvy. Některá slova, ač v současnosti hojně rozšířená, nebyla do slovníku dosud zařazena právě proto, že podle některých jeho autorů nesplňovala značně puristická kritéria.

DAF má ve frankofonním prostředí již od dob svého vzniku různé konkurenty, od slovníků C.-P. Richeleta a A. Furetièra z konce 17. století, přes neologicko-satirický slovník P. Desfontaines a kritický slovník J.-F. Férauda z 18. století, díla revoluční neografie (É. Littré, P. Larousse) z poloviny 19. století až k současným příručním slovníkům nakladatelství Larousse, Le Robert a Hachette. Tato nakladatelství navíc v rámci konkurenčního boje o zákazníka každoročně vydávají reedice svých slovníků.

Vedle toho v 21. století vznikají také kolaborativní webové slovníky, na jejichž zpracování se podílí laická i odborná veřejnost. Návrhy na zařazení určitých výrazů do těchto slovníků mohou přicházet i od široké veřejnosti, ve srovnání s DAF nebo reeditovanými všeobecnými slovníky jsou proto výrazně demokratičtější. Kolaborativní slovníky jsou nesporným přínosem nejen z hlediska lexikografického, ale také společenského. Prostřednictvím těchto projektů, zejména jsou-li konané v rámci různých volnočasových aktivit na sídlištích velkých francouzských měst, totiž ve Francii dostávají mladí lidé ze sociálně marginalizovaných skupin příležitost zapojit se do celospolečenského dění a mají možnost pod vedením lingvistů valorizovat svou lexikální kreativitu

¹ Záznam nahrávky je dostupný zde: <https://youtu.be/GMehX9ScOO0>.

a adaptabilitu na cizojazyčné podněty. Zároveň je výstupem jejich práce praktický produkt, protože překladatelé z francouzštiny by jinak získávali přístup k této vrstvě slovní zásoby velmi obtížně.

Online prostředí se úspěšně využívá rovněž k prezentaci digitalizovaných verzí slovníků. V elektronické formě je přístupný DAF (<http://www.dictionnaire-academie.fr>) a kromě aktuálního výkladu (deváté vydání je dosud rozpracováno) je zde možné sledovat, jak bylo příslušné slovníkové heslo zpracováno v předchozích vydáních slovníku, a pozorovat tak jeho vývoj v čase. Digitalizován byl již podstatně dříve rovněž *Trésor de la langue française* (<http://atilf.atilf.fr>), moderní slovník zaměřený především na etymologii.²

V kontrastu s rychlou digitalizací je naopak poměrně pomalá a roztržitá produkce korpusů. Od roku 1998 je k dispozici korpus Frantext, který pokrývá literární texty, ale prakticky neobsahuje francouzštinu mluvenou. Tento chybějící segment se pokoušely vyplnit univerzitní korpusy zachycující mluvenou francouzštinu. Donedávna se ale jednalo o dílčí databáze a neexistence vyváženého reprezentativního korpusu měla značné důsledky pro lexikografickou využitelnost těchto dat;³ připomeňme, že při zpracování nových hesel do *Akademického slovníku současné češtiny* (<https://slovníkcestiny.cz>; dále ASSČ) jsou základem právě údaje z Českého národního korpusu. V této souvislosti A. Polická upozornila, že ve srovnání s českým jazykovým prostředím je ve vrstevnaté francouzské, resp. panfrankofonní společnosti podstatně obtížnější nejen plošná detekce nových tvarů a významů slov či slovních spojení, ale také tematicky a sociálně vyvážený výběr nejrozšířenějších výrazů do každoročních reedic příručních slovníků.

Druhý okruh přednášky se týkal slovníkového zpracování neologismů. V tomto směru čelí francouzská lexikografie částečně podobným otázkám jako ta česká, jde například o vymezení pojmů centrálních a periferních nebo o odhalení míry cirkulace příslušných výrazů. Situace je naopak odlišná z pohledu přejímek a jejich původu: na rozdíl od anglicismů či romismů, které se uplatňují v obou jazycích, do francouzštiny proniká také řada arabismů a „afrikanismů“. Tyto xenismy, výrazy působící cizím dojmem, se do slovníků dostávají pomalu, ačkoliv jsou některé z nich značně rozšířené. Delší prožívání neologického pocitu souvisí především s jejich horší morfonologickou adaptabilitou a inherentní expresivitou.

Četné výpůjčky zejména z angličtiny a postupná ztráta mezinárodní prestiže francouzštiny v průběhu minulého století vedly k přijímání jazykových zákonů:

² I uživatelům češtiny jsou k dispozici slovníky v elektronické podobě. Lexikografická data sdružuje Internetová jazyková příručka (<https://prirucka.ujc.cas.cz>), která nabízí kromě morfológické charakteristiky jednotlivých slov také odkaz na jejich zpracování ve *Slovníku spisovného jazyka českého*, *Slovníku spisovné češtiny*, *Akademickém slovníku cizích slov* a v postupně vznikajícím *Akademickém slovníku současné češtiny*.

³ Koncem roku 2018 byl zveřejněn dlouho očekávaný korpus mluvené i psané francouzštiny CEFC (<https://bit.ly/3JfBWDY>).

v roce 1975 byla mj. zakázána cizojazyčná reklama a od roku 1994 platí povinnost používat v médiích termíny navržené terminologickými komisemi jako domácí ekvivalenty moderních přejímek z angličtiny. Od roku 2004 se projednávají také návrhy, které mají omezit anglicizaci komunikace ve francouzských firmách. Doporučení, která slova se mají a nemají používat, zaznívají i ze strany tvůrců DAF. V elektronické verzi slovníku např. není jako samostatné heslo zpracováno sloveso *checker* (z anglického *to check*), ale v záložce *Dire, ne pas dire* (Říkat, neříkat), která představuje normativní složku slovníku, lze sloveso *checker* dohledat. Uživatelé jsou zde k dispozici doporučené ekvivalenty, které jsou původem francouzské. Podobně postupuje frankokanadská lexikografie, která anglicismy a především syntaktické kalky z angličtiny odmítá ještě důsledněji.

V závěrečné části svého vystoupení A. Polická přiblížila práci svých studentů, kteří se zapojili do bilingvního semestrálního projektu Neologie kolem/vôkol nás / Néologie autour de nous. Uskutečnil se již šestkrát, jeho náplní je observace a deskripce neologismů a výstupem jsou zpracovaná slovníková hesla. Postupuje se následovně – studenti zaznamenávají, který výraz u nich vyvolal neologický pocit, a popíší i komunikační situaci, ve které zazněl. Následuje diskuse se spolužáky nad sebraným materiálem a ověření, zda již daný výraz nebyl dříve lexikograficky zpracován (nerodilý mluvčí ve francouzštině takto vyloučí slova běžně rozšířená, která neznal, pro rodný jazyk je selekce minimální, studenti využívají zejména Databáze heslářů, <https://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/>). Dále je zajímavá i stáří a rozšíření výrazu, tedy zda již lexikální jednotka nebyla zanesena do některé z internetových neologických databází (pro češtinu Neomat, Čeština 2.0). Aby se zhodnotila míra cirkulace jednotlivých výrazů, zkoumají studenti jejich frekvenci ve velkých jazykových korpusech a také provádějí anketu s několika respondenty; tento krok pomůže vyloučit případné okazionalismy. V roce 2020 mezi identifikovanými neologismy výrazně převažovaly anglicismy a slova vztahující se ke koronavirové pandemii, a to ve všech třech zkoumaných jazycích – češtině, slovenštině i francouzštině. Příkladem z frankofonního prostředí může být výraz *coronacné* označující akné, které vzniklo v důsledku nošení roušky.⁴

⁴ České covidové neologismy jsou k dohledání ve speciální záložce na webových stránkách databáze Neomat (<http://neologismy.cz/>), jde např. o slova *covidiot*, *koronavakcína* či *zarouškovat* (viz též Lišková, M. – Šemelík, M. a kol. (2020): Hesla z Akademického slovníku současné češtiny: covid-19. *Jazykovědné aktuality*, 57/3–4, s. 133–137). Také v rámci prací na ASSČ byla mimo abecední pořadí zpracována specifická slovní zásoba vztahující se ke koronaviru, např. výrazy *izolace*, *promořit*, *rozestup*, *maska* nebo *ventilátor*. Tato slova sice v češtině existovala již dříve, ale aktuálním způsobem užívání získala nové významy či specifické konotace.

Vystoupení A. Polické dokládá, že téma tvoření nových slov je stále aktuální a že není nutné ani žádoucí vzdávat se vzájemných setkávání akademických pracovníků pandemické situaci navzdory.

Karla Tvrda
oddělení současné lexikologie a lexikografie
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
k.tvrda@ujc.cas.cz

Životní jubileum doc. Olgy Müllerové

25. února 2022 se dožívá významného životního jubilea doc. PhDr. Olga Müllerová, CSc. Po absolvování studia češtiny a ruštiny na pražské FF UK (1959–64), studijním pobytu v Ústavu pro jazyk český (ÚJČ) a krátkém působení na základní škole byla odbornou asistentkou na Univerzitě 17. listopadu (1971–74) a na katedře českého jazyka FF UK (1974–82). Od roku 1982 byla vědeckou pracovnící ÚJČ.

Centrálním tématem jubilentčiny vědecké činnosti byla oblast, která se od druhé poloviny 20. století postupně stala centrálním pojmem nejen lingvistiky, ale humanitních věd vůbec – dialogická komunikace a její fungování. O. Müllerová pod vlivem svého učitele prof. Karla Hausenblase, který na přelomu 50. a 60. let upozornil na potřebu výzkumu mluvené češtiny, začala s výzkumem autentických rozhovorů: už v polovině 60. let pak v *Slově a slovesnosti* publikovala první z řady studií o vybraných problémech mluvené syntaxe. Vedle specifických syntaktických konstrukcí věnovala značnou pozornost také prozodickým prostředkům (např. intonaci, funkci pauzy apod.). Výzkum vyústil v monografii *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba* (1994), jež je první českou knižní publikací, která se zabývá syntaxí mluveného jazyka v celém sociálním rozpětí. Není náhodné, že na tuto publikaci často odkazuje nejnovější kolektivní monografie *Syntax mluvené češtiny* (2019).

Od 70. let rozšířila jubilantka analýzu mluvených projevů na strukturu rozhovorů. Zaměřila se zejména na jejich tematickou výstavbu a komunikační funkce replik ve vztahu k jejich modální výstavbě. Publikované studie a zejména monografie *Komunikativní složky výstavby dialogického textu* (1983) poukázaly na to, že spontánní mluvené projevy nelze zkoumat metodologií užívanou pro výzkum psaných, předem připravených textů. Komparací mluvených a psaných textů přispěla O. Müllerová k vytváření metodologického a terminologického aparátu pro popis mluvených rozhovorů. Tento aparát našel později uplatnění i ve výzkumu fungování jazyka ve společenské komunikaci (srov. J. Kořenský – J. Hoffmannová – A. Jaklová – O. Müllerová: *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*, 1987). V jeho rámci významně přispěla také k vytváření fonotéky nahrávek autentických mluvených projevů z různých komunikačních sfér v ÚJČ.

Od počátku 80. let O. Müllerová dále rozpracovává – ve spolupráci s Janou Hoffmannovou – teorii dialogu (typy rozhovorů, žánry mluvených komunikátů) a do analýzy zapojila také sociolingvistické a psycholingvistické aspekty. Zobecnění dosavadních poznatků o autentických hovorech vyústila ve společných publikacích *Kapitoly o dialogu* (1994), která byla využívána při vysokoškolské výuce komunikačně orientovaných předmětů, a *Dialog v češtině* (Mnichov 1999).

Od 90. let se O. Müllerová – ve spolupráci s J. Hoffmannovou – zaměřila na analýzu rozhovorů ve vybraných komunikačních situacích. Už první z publikací *Mluvená čeština v autentických textech* (1992; s E. Schneiderovou) naznačuje možnosti, které analýza nepřipravených mluvených projevů nabízí. Autorky vycházely z popisu sociálně-psychologických a pragmatických faktorů, které výstavbu rozhovorů ovlivňují, sledují tematickou výstavbu dialogů a popisují typické jazykové prostředky. Metodologicky má tento přístup blízko k interdisciplinárně pojaté analýze diskurzu.

Další monografie obou autorek se soustřeďují na komunikaci v specifických komunikačních sférách. *Konverzace v češtině* (1999; s J. Zemanem) se zabývá rozhovory při rodinných a přátelských návštěvách. Jako jedna z prvních lingvistických knih je doplněna kompaktním diskem s nahrávkami materiálu, z něhož práce vycházela. Publikace *Jak vedeme dialog s institucemi* (2000) analyzuje vybrané rozhovory mezi institucemi a veřejností; O. Müllerová zde zpracovala především rozsáhlou kapitolu o komunikaci v lékařské ordinaci.

O. Müllerová poměrně často spolupracuje s dalšími lingvisty a bývá členkou pracovních vědeckých skupin. Připomeňme v této souvislosti alespoň kooperaci s ostravským pracovištěm na publikaci *Tváře češtiny* (2000), do níž přispěla kapitolou o žánrech a syntaktických rysech mluvených projevů, dále monografií *Čeština v dialogu generací* (2007) o specifických rysech komunikace nejstarší generace a zvlátnostech mezigeneračních rozhovorů (O. Müllerová se zaměřila na autobiografické narativy a specifika narativních interview) či práci *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (2011), která si všímá variantnosti současné mluvené češtiny a postojů uživatelů k ní.

O. Müllerová se věnovala také mediálnímu diskurzu. Orientovala se hlavně na styl zpravodajských rozhlasových rozhovorů: analyzovala sekvenční výstavbu rozhovorů, jejich kohezi, frekventované strategie účastníků rozhovoru, zejména moderátorů (srov. kolektivní monografii *Styl mediálních dialogů*, 2013). Zajímala se také o nové informační technologie, jak dokumentuje např. studie *Některé situační, strategické a textové typologické charakteristiky komunikace na www chatu* (E. Jandová a kol.: *Čeština na www chatu*, 2006, s. 159–224; s J. Hoffmannovou).

O. Müllerová se rovněž zabývala komunikací ve speciálních komunikačních situacích. Vedle sakrální a pedagogické komunikace se zaměřila na rozhovory v leteckém provozu, při podomním prodeji aj. Příspěvky jsou publikovány časopisecky a také v dnes málo dostupných sbornících z konferencí zejména v Polsku a na Slovensku.

Ve své vědecké činnosti O. Müllerová neopomíjela ani praktický dosah svých výzkumů: přinášejí řadu podnětů, jak se v popsaných komunikačních situacích chovat a jak vybranou interakci optimalizovat. Zúročila své zkušenosti z pedagogické činnosti (působila externě na FF UK v Praze, roku 1996 se zde habilitovala pro obor český jazyk). S Janou Hoffmannovou a Bohuslavem Hoffmannem připravila sadu učebnic pro 6.–9. ročník základní školy a nižší ročníky víceletých gymnázií s moderně koncipovanou komunikační výchovou (*Český jazyk – Literatura a komunikace*, 1998–2001). V řadě článků se pak zaměřila na optimalizaci výuky syntaxe a na rozhovory ve školním prostředí.

Do dalších let přejeme Olze Müllerové pevné zdraví a hodně životní pohody.¹

Jiří Zeman

Katedra českého jazyka a literatury

Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

jiri.zeman@uhk.cz

Sto let od narození prof. Romana Mrázka

V roce 2021, kdy jsme si připomněli 100 let od zahájení výuky na brněnské filozofické fakultě, připomněli jsme si také 100. výročí narození významného brněnského jazykovědce, rusisty a slavisty prof. PhDr. Romana Mrázka, CSc.

Narodil se 21. listopadu 1921 v Letovicích. Jako začínající univerzitní student zažil násilný zákrok německých okupantů proti českým vysokým školám. Ve vynucené studijní přestávce působil převážně jako učitel na různých místech a teprve po válce ukončil studium oboru *ruština – dějepis* na brněnské filozofické fakultě. Velmi brzy se osvědčil jako mimořádně talentovaný žák svých učitelů. Když nastoupil v roce 1954 po několikaleté učitelské praxi a po krátkém lektorském působení na JAMU na tehdejší katedru rusistiky filozofické fakulty, měl za sebou již první uveřejněné stati, svědčící o tom, že z něho vyrůstá badatel mnohostranného zájmu o jazykovou problematiku a širokého pracovního záběru. Už zvěsti přicházející z jeho dřívějších pracovišť dávaly tušit, že jde o pedagoga nevšedních didaktických kvalit. O tom se později přesvědčily desítky jeho posluchačů, kteří po letech a s vděkem vzpomínají na hodiny strávené na jeho přednáškách a seminářích. Mrázkovy didaktické schopnosti byly podloženy jeho rozsáhlou a hlubokou vědeckou erudicí. Jeho mnohostranný zájem o lingvistickou problematiku a široký pracovní záběr vedly k tomu, že hlavním polem jeho výzkumné činnosti se stala ruská větná skladba, k jejímuž studiu přistupoval od

¹ Podrobně zhodnotila význam jubilentčiny vědecké a pedagogické činnosti J. Hoffmannová v člancích *Život s magnetofonem*, *Naše řeč*, 85, 2002, s. 46–49 a *Dialogy s Olgou Müllerovou*, *Slovo a slovesnost*, 78, 2017, s. 89–93.

počátku z hlediska důsledného porovnání s češtinou, a získal si tak punc uznávaného teoretika konfrontační lingvistiky.

Východiskem jeho badatelských zájmů byly jednočlenné věty slovesné. Na toto téma navazoval výzkum jednočlenných vět infinitivních, vět s podmětem všeobecným a neurčitým. Jeho badatelskému zájmu v oblasti větné skladby neušel snad ani jediný dílčí problém: věnoval jí i jiným sférám jazykovědného výzkumu přes půldruhého sta studií a článků i samostatnou rusky napsanou monografii *Синтаксис русского творительного* (Praha 1964). Tato syntetická studie se srovnávacími výhledy byla vyústěním jeho výzkumu syntaxe pádů substantiv. Pro tuto práci stejně jako pro řadu jeho zevšeobecňujících statí teoretického rázu a vůbec všechny jeho publikace je charakteristické, že se spolehlivě opírají o rozsáhlý předchozí výzkum jazykového materiálu.

Soustředil se i na několik jiných problémů gramatické stavby ruské věty, jmenovitě na skladbu číselných výrazů a zvláštnosti ve struktuře věty v hovorové mluvě. Soustavně se zajímal o modální a emocionální stránku ruské a slovanské věty, o vyjadřování hodnotících postojů mluvčího. Sféru emocionality studoval obecně a ve srovnávacím aspektu i se zvláštním zřetelem k výpovědím zvolacím a příslušným výrazovým prostředkům, dále vzhledem k výrazům intenzifikujícím a k použití částic v citových větách.

Další příznačnou vlastností Mrázkova vědeckého usilování je promyšlený záměr dospět od dílčích analyticky konfrontujících sond k široce pojatému a teoreticky fundovanému popisu věty ve slovanských jazycích. Tento úmysl splnil v I. díle své monografie o srovnávacím popisu slovanské jednoduché věty (*Сравнительный синтаксис славянских литературных языков. Исходные структуры простого предложения*. Brno 1990), obsahující syntézu komparativních výzkumů slovanské syntaxe. Jejího vydání se autor už nedomáhal. Zemřel 17. listopadu 1989. Zůstalo tak jen torzo rozsáhlého životního díla, jehož druhá část měla být věnována problematice souvětí. Od studia současného jazyka se obrátil k historii ruštiny, přechodně i k staroslověnštině a odtud ke srovnávacímu studiu všech slovanských jazyků. Ze staroslověnštiny zpracoval syntax dativu. Vývojově jsou pojaty srovnávací příspěvek k aktuálnímu členění větnému v bulharštině a pojednání o prostředcích modality v bulharštině. Plodem jeho zájmu o problematiku historického vývoje ruštiny je vysokoškolský rusky napsaný učební text (skriptum) *Historický vývoj ruštiny*, zpracovaný ve spolupráci s G. V. Popovovou z Běloruské státní univerzity v Minsku, vysoce ceněný a žádaný u nás i v zahraničí, a vydaný proto od roku 1982 třikrát. Mj. se mu dostalo v roce 1983 ocenění od rektora brněnské univerzity jako nejlepšího skriptu roku, které však nebylo pro ediční problémy vydáno knižně.

Obraz odborné činnosti prof. Mrázka doplňuje několik příspěvků, jimiž zasáhl do akcentuace ruského substantiva a slovesa, jakož i do morfematiky; psal o vokalických alternacích v synchronní a diachronní morfematice ruštiny.

Nutno také zdůraznit sepětí Mrázkovy činnosti s potřebami praxe. Bylo známo, že byl na hony vzdálen kabinetnímu učenectví. Naopak, v jeho činnosti se šťastně

pojila rozsáhlá a hluboká vědecká erudice s didaktickým mistrovstvím. Rád a se zanícením přednášel, psal do metodických časopisů a pečoval o jasné podání a jazykovou vytríbenost svých textů. Výrazným metodologickým rysem jeho badatelské činnosti bylo to, že své teoretické záběry vždy důsledně konfrontoval s jazykovými fakty a že s jistou nedůvěrou přijímal ty tendence v lingvistice, které podle jeho mínění preferovaly spekulativní závěry před sepětím s bohatým materiálem živého jazyka. Vítal naopak postupy, v kterých se uplatňuje spojení syntaxe se sémantikou, a poukazoval v tomto směru na souvislosti nových proudů s názory našich starších lingvistů. Zdůrazňoval také vždy, že je svrchovaně žádoucí, aby výsledky lingvistického výzkumu maximálně přispívaly ke zdokonalení praktického jazyka. Výsledky svých výzkumů syntaxe současné ruštiny v porovnání s češtinou uložil zčásti do několika kolektivních publikací. V letech rozkvětu ruštiny v poválečném období byla naléhavým společenským požadavkem potřeba vychovat v brzké době učitelské kádry ruštinářů pro výuku předmětu nově zavedeného na všech typech škol. V této souvislosti je třeba s uznáním připomenout jeho podstatnou účast na kolektivních publikacích: byl spoluautorem *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II. Skladba*, přispěl i do prvního dílu této mluvnice, věnovaného především hláskosloví a tvarosloví. Šlo o první vědecky konfrontačně pojatou mluvnici u nás, která vyšla od roku 1960 celkem třikrát. Autorsky se také podílel na vypracování *Školní mluvnice ruského jazyka*, vydané od roku 1968 celkem jedenáctkrát.

Z řady Mrázkových zásluh o rusistiku a slavistiku nutno připomenout jeho hlavní účast na založení a budování obšírné bibliografie jazykovědných slavik na katedře, které věnoval přes čtvrt století svého života a která dobře sloužila diplomantům, doktorandům a vůbec odborníkům, a to i z ciziny, a dále jeho výrazný podíl na organizování čtyř brněnských syntaktických sympozií s mezinárodní účastí v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století, jež si získala široký ohlas v naší i zahraniční odborné veřejnosti.

Rozsáhlý akční rádius vědecké, pedagogické, redakční i organizační činnosti řadil prof. Mrázka k předním českým jazykovědcům. Svou rozsáhlou publikační činností patřil k nejpłodnějším a k nejoriginálnějším lingvistům-slavistům u nás. Do dějin slovanské filologie se vepsal jako výrazná osobnost. Přitom zůstal skromný a přátelský ke všem, ochotně vždy pomáhal každému, kdo se na něj obrátil. Nebyl snad nikdo na žádném rusistickém pracovišti v Čechách, na Moravě a na Slovensku, kdo by mu nebyl nějak zavázán za jeho pomoc a podporu. Celé generace Mrázkových žáků i kolegů, jimž vedl nebo oponoval diplomové a disertační práce, vděčně vzpomínají na jeho výraznou pomoc a přispění k jejich odbornému růstu. Prof. Mrázek byl uznáván na všech rusistických pracovištích u nás, ale měl i velké mezinárodní renomé v zahraničí. Jeho přednášková turné a studijní pobyty ve slovanských a neslovanských zemích i jeho vědecké styky s řadou lingvistů mu zjednaly známost v celém slavistickém světě. Pro úplnost nutno uvést, že byl dlouholetým členem a funkcionářem našich různých vědeckých institucí: *Jazykovědného sdružení ČSAV*, *České asociace ruštinářů*,

redakční rady *Československé rusistiky* a *Spisů filozofické fakulty brněnské univerzity*. Výrazná byla jeho mezinárodní pozice; byl členem *Societas Linguistica Europea* a *Société linguistique de Paris*.

K Mrázkovu profilu patří jeho vnitřní vztah k literatuře, zvláště ruské, nejen jako k objektu lingvistického výzkumu, ale i k součásti kultury. Z mnoha schopností, jež mu byly dány do vínku, je třeba vzpomenout jeho vřelého vztahu k hudbě, který projevil mj. ještě za středoškolského působení jako úspěšný dirigent velkého žákovského pěveckého sboru, a jeho interpretačního nadání ve hře na klavír. Umění věnoval i část své produkce: v raném období své publikační činnosti přeložil z ruštiny knihu o pěveckém umění a studii o dějinách španělského divadla.

Přestože se prof. Mrázkovi již za života dostalo uznání zahraničních institucí (např. z Bulharska), zčásti i našich, nebylo mu v důsledku jeho politického profilu umožněno dosáhnout hodnosti *doktora filologických věd*, kterou by si jako výrazná vědecká osobnost v oboru slovanské filologie zasloužil. Ústav slavistiky FF MU ocenil jeho zásluhy při různých příležitostech: vzpomněl především jeho nedožitých osmdesátin a devadesátin uspořádáním konferencí pod názvem *Jazykovědná rusistika na počátku nového tisíciletí*, ale ohlasu nedošel bohužel dvojí návrh na udělení *Zlaté medaile Masarykovy univerzity* u příležitosti 75. a 80. narozenin.

Můžeme říci, že prof. Mrázek se zásadním způsobem podílel na formování vědeckého profilu brněnské univerzitní rusistiky a slavistiky. Ta ho pokládá za jednu ze sloupových osobností. K jeho pracím a myšlenkám se s uznáním vracíme a v trvalé paměti si zachováváme i jeho lidský profil vědce, učitele a kolegy.

Aleš Brandner
Ústav slavistiky
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
brandner@phil.muni.cz

Vzpomínka na Nad'u Svozilovou

V lednu roku 2021 zemřela PhDr. Nad'a Svozilová, CSc., bohemistka a lexikografka, jež svůj profesní život zasvětila Ústavu pro jazyk český AV ČR – v něm působila po většinu své kariéry v oddělení gramatiky (a stylistiky) současného spisovného jazyka; tomuto oddělení se neoficiálně říkalo oddělení novočeské. Mimo jiné byla také dlouholetou členkou Jazykovědného sdružení. Její bohatá odborná i populárně-naučná činnost byla připomenuta na stránkách *Jazykovědných aktualit* u příležitosti jejích 80. narozenin.¹ Snad není příliš

¹ Jílková, L. (2015): Nadě Svozilové k narozeninám. *Jazykovědné aktuality* roč. 52, č. 3–4, s. 165–166.

nevkusné na tomto místě poznamenat, že sama jubilantka tehdy vyjádřila upřímné potěšení, že tato gratulace vyšla.

V této vzpomínce připomeňme, že Nad'a Svozilová byla členkou autorských týmů takových zásadních publikací, jakými jsou *Větné vzorce v češtině* (1987, 2., přepracované vydání), 2. díl *Mluvnice češtiny* zaměřený na morfologii a *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1. vydání 1978, 4. vydání 2005). Výrazným příspěvkem N. Svozilové k terminologii Pražské školy je přehledový článek v časopise *Slovo a slovesnost* z r. 1988 věnovaný analýze pojmu funkce.

Ve zmíněném „новоčeském oddělení“ vznikl projekt valenčního slovníku. Trojice autorek, Nad'a Svozilová, Anna Jirsová a Hana Prouzová, vydala nakonec významné valenční slovníky dva: *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves* (1997) a *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* (2006); Nad'a Svozilová byla u těchto slovníků od začátku do konce vedoucí autorkou. Oba byly oceněny Jednotou tlumočnicků a překladatelů.

Jméno Nadi Svozilové je pro mnoho odborných i laických milovníků českého jazyka pevně spojeno s popularizační, dodnes inspirativní knihou *Jak dnes píšeme/mluvíme a jak hřešíme proti dobré češtině* (1999). V jedné z mnoha recenzí na tuto knihu lze např. číst, že knížku ocení „především ti, kdo se o vývoj mateřštiny sami od sebe zajímají a chtějí na bohatém dokladovém materiálu spatřit, co v mateřštině přetrvává jakožto stabilní, co se mění, co do jazyka nově proniká a co z jazyka postupně a nenávratně mizí“ (z recenze S. Čmejrkové v časopise *Tvar* č. 16, 2000, s. 23).

Nad'a Svozilová se i ve vyšším věku, kdy již nebyla zaměstnána v Ústavu pro jazyk český, o činnost svého pracoviště živě zajímala; především jí ležel na srdci osud vznikajícího výkladového slovníku češtiny. Neodmítla ale ani prosbu řešitelů projektu *Výslovnost neintegrovaného lexika v češtině* (2013–2015) a ochotně se stala respondentkou jejich výzkumu. Také její nahrávka tedy byla zahrnuta do – především fonetiky využívané – Databáze výslovnostního úzu cizích slov.

Všechno toto svědčí o tom, že Nad'a Svozilová byla nejen pro Ústav pro jazyk český, ale i pro bohemistické bádání jako celek po dlouhé desítky let významnou osobností.

Lucie Jílková
oddělení stylistiky a sociolingvistiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
jilkova@ujc.cas.cz

Vzpomínka na Vladimíra Mejstříka

Dne 15. dubna 2021 odešel navždy ve věku 82 let Vladimír Mejstřík, promováný pedagog, bohemista, lexikograf, vzácný člověk. Česká lingvistika ztratila vynikajícího odborníka v české lexikografii a erudovaného autora na úseku slovotvorby. My, kteří jsme se s ním setkávali na pražském pracovišti Ústavu pro jazyk český AV ČR, jsme jeho odchodem ztratili vstřícného, laskavého a přitom velmi skromného kolegu, rádce a přítele.

Vladimír Mejstřík se narodil 17. listopadu 1938 v Třebechovicích pod Orebem. Po studiu oboru český jazyk a historie na Vysoké škole pedagogické a po krátkém učitelském působení na Střední škole pro slabozraké v Praze 1 nastoupil do Ústavu pro jazyk český zprvu na dvouletý studijní pobyt. Poté se stal řádným pracovníkem jeho lexikografického oddělení. V ústavu působil přes čtyři desítky let a naplnil je prací na takřka všech stěžejních slovnících současné češtiny.

Prvním slovníkem, jehož tvorby se Vl. Mejstřík účastnil, byl *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971). Jako člen autorského kolektivu se podílel na základním zpracování jednotlivých slovníkových hesel, na redakčních úpravách i jazykových korekturách slovníkového textu. Jeho dráha lexikografa započatá *Slovníkem spisovného jazyka českého* měla své pokračování v dalším výkladovém slovníku současné češtiny – v jednosvazkovém normativním *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978), připraveném za vedení J. Filipce. Při pracích na tomto slovníku působil Vl. Mejstřík jako člen autorského kolektivu a sekretář redakce, byl také pověřen redigováním slovotvorného členění slov v heslových statích a vypracováním přílohy *Slovotvorný přehled*. Následující slovník, na němž se Vl. Mejstřík podílel, se řadí ke slovníkům speciálním, a to frazeologickým. Při zpracovávání prvního a druhého dílu *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* (*Přirovnání*, 1983; *Výrazy neslovesné*, 1988) pracoval jako člen autorského kolektivu, u druhého dílu pak také jako člen redakčního kolektivu.

90. léta znamenají další významné období v lexikografickém působení Vl. Mejstříka. Především v r. 1994 vyšlo 2. vydání *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Nové vydání nejenže muselo přihlédnout ke společenským změnám po r. 1989, ale také vyžadovalo provést opravy a doplňky pro poměrně velký časový odstup od 1. vydání. Vl. Mejstřík tehdy plnil velmi náročný úkol. Nejenže byl členem autorského kolektivu, ale také se stal jedním z hlavních redaktorů slovníku. A tato úloha mu zůstala i v 3., opět opraveném a doplněném vydání (2003). Dále v r. 1995 vyšel po dlouhou dobu připravovaný *Akademický slovník cizích slov*. Na něm se Vl. Mejstřík podílel jako spoluautor a člen redakce, zajišťoval i dílčí redakci týkající se slovotvorného členění. Nemalý podíl měl na revizi grafické úpravy. Rozšířené a aktualizované dílo bylo znovu vydáno v r. 2005 pod názvem *Nový akademický slovník cizích slov*. Soustředění lexikologicko-lexikografického pracoviště ústavu na výzkum neologismů a na jejich lexikografický popis probíhající pod vedením O. Martincové vyústilo

koncem 90. let ve vydání slovníku *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1* (1998). Vl. Mejstřík se tvorby slovníku neologizmů plně účastnil. Svými cennými zkušenostmi přispíval do nově vznikající koncepce speciálního slovníku, podílel se na sběru neologického materiálu, autorsky zpracoval vysoký počet hesel, působil v užší redakci. Ve své činnosti pokračoval i při vytváření druhého slovníku neologizmů *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2* (2004).

Již tento stručný přehled lexikografického působení Vl. Mejstříka naznačuje, že jeho práce na poli výkladových slovníků současné češtiny je nepřehlédnutelná. Pro dokreslení významu a vysoké úrovně uvedených slovníků uveďme, že řadě z nich se dostalo vysokých ocenění. *Slovníku spisovného jazyka českého* byla udělena Cena ČSAV, podobně i *Slovníku české frazeologie a idiomatiky*, *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* obdržel ocenění jazykovědného kolegia ČSAV, *Akademický slovník cizích slov* byl oceněn v r. 1996 Jednotou tlumočníků a překladatelů hlavní cenou Slovník roku, *Nový akademický slovník cizích slov* obdržel v r. 2006 Cenu poroty za výkladový slovník v soutěži Slovník roku a Cenu poroty získal i slovník *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2* (2. místo).

Ačkoliv těžiště celoživotní práce Vl. Mejstříka tvořil nesporně podíl na stěžejních lexikografických dílech současné češtiny, nelze nevidět sepětí jeho lexikografických aktivit s vlastní publikační činností. Teprve při celkovém pohledu vystupuje do popředí kontinuita a propojenost celého Mejstříkova díla a pro něj příznačné vnímání jazyka.

Již při práci na *Slovníku současného spisovného jazyka* psal Vl. Mejstřík soustavně a pravidelně o obsahu jednotlivých slovníkových sešitů do časopisu *Naše řeč*. Ve výběrech prezentovaných heslových slov a jejich charakteristik, publikovaných ve více než dvou desítkách článků, zjišťujeme Mejstříkův hluboký smysl pro dynamiku slovní zásoby. Zaznamenával pravopisné a tvaroslovné změny v kodifikaci, všímal si posunů ve slovesných vazbách, upozorňoval na zařazené nové lexikální jednotky, obracel pozornost na slovotvorné varianty, věnoval se dynamice stylistických a stylových příznaků popisovaných lexémů aj.

Smyslem pro lexikální a slovotvornou dynamiku se vyznačují i jiné Mejstříkovy publikace, ať jde o drobnější časopisecké příspěvky, nebo o rozsáhlejší studie. K těm obsáhlejší patří dnes již klasická stať *Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost* publikovaná v *Naší řeči* r. 1965.

Mejstříkův zřetel k proměnám slovní zásoby současné češtiny a k problémům souvisejícím s jejich lexikografickým zachycováním znamenal soustavné a důkladné promýšlení dynamiky slovní zásoby ve vztahu k synchronním jednojazyčným výkladovým slovníkům. V tomto kontextu má zásadní důležitost Mejstříkovo formulování obecné lexikografické otázky, totiž „do jaké míry a jak může výkladový slovník zachytit dynamičnost ve vývoji slovní zásoby, aniž by ztratil svou základní úlohu – popsat stabilizované jevy v lexiku“. (*K zpracování nových kompozit ve výkladovém slovníku*. In: *Nová slovní zásoba ve výkladových slovnících*, 2000, s. 28–34).

VI. Mejstřík věnoval pozornost i dalším teoretickým otázkám lexikografie. Opíral se přitom o detailní znalost konkrétního lexikálního materiálu, o poznatky současné lexikologie i o vlastní teoretické poznání. V lexikografické teorii mají své trvalé místo studie *K otázce tzv. centrálního významu při synchronním lexikografickém popisu významové struktury polysémních slov* (*Slovo a slovesnost*, 1969, spolu s L. Kroupovou), *K možnostem využití nauky o tvoření slov při zpracování jednojazyčného výkladového slovníku* (*Slovo a slovesnost*, 1971) a *K výkladovým postupům v jednojazyčné lexikografii* (*Slovo a slovesnost*, 1975, kolektivní stat').

VI. Mejstřík významně působil nejen v úseku výkladové lexikografie současného jazyka, ale také – jak jsme naznačili výše – obohatil výzkum češtiny v rovině slovtvorné. Jeho práce věnované tvoření slov, slovtvorným prostředkům a jevům nacházíme mezi příspěvky v *Naší řeči*, mezi popularizačními novinovými články, mezi teoreticky orientovanými lexikografickými studiemi. Významným přínosem k slovtvornému popisu češtiny je nejen již připomenutá studie o hybridních kompozitech z r. 1965, ale také zpracování partií *Tvoření slov skládáním* a *Odvozování sloves příponami a typy smíšené* v 1. díle kolektivní *Mluvnice češtiny* (1986).

VI. Mejstřík byl bytostný lexikograf. Proto se i mezi jeho slovtvorně orientovanými studiemi a statěmi vyskytují práce, v nichž se zabýval slovtvornou problematikou se zřetelem k lexikografii. Šlo např. o takové otázky jako zachycení slovtvorných vlastností lexikálních jednotek ve výkladovém slovníku současného jazyka, nebo – při opačném pohledu – uplatnění slovtvorných vlastností lexikálních jednotek při výkladu jejich sémantiky ve slovníku ap. V tomto ohledu je přímo ilustrativní již citovaný příspěvek z r. 2000 *K zpracování nových kompozit ve výkladovém slovníku*.

Nemohli jsme se v krátké vzpomínce blíže zastavit u celého Mejstříkova díla. Budeme s vděčností vzpomínat na jeho schopnost práce v kolektivu, na jeho neokázalost a vždy přítomnou vstřícnost i na jeho rozvážnost a smysl pro úměrnost, důkladnost a důslednost. Zůstanou nám v živé paměti jeho výstižné postřehy o jazykových jevech, jeho nevšední kolegiálnost a skromnost.

Olga Martincová
o.martincova@seznam.cz

Pokyny pro přispěvatele

Jazykovědné aktuality (časopis Jazykovědného sdružení ČR) přináší vědecké články z oboru lingvistiky, recenze, zprávy o konferencích a informace o činnosti Jazykovědného sdružení ČR. Časopis je otevřen také začínajícím lingvistům. Tematická čísla bývají věnována mimo jiné seminářům pořádaným JS. Příspěvky procházejí interním recenzním řízením.

Své texty zasílejte e-mailem Martinu Šemelíkovi, od roku 2022 výkonnému redaktorovi Jazykovědných aktualit (semelik@ujc.cas.cz). Součástí článků je **abstrakt v angličtině** v rozsahu 100 až 200 slov (včetně překladu titulu článku) a **seznam klíčových slov** v počtu 3 až 10, též v angličtině. Abstrakt by měl být svou povahou reematický a shrnovat obsah celého článku, nikoli jen výsledky. Ostatní typy příspěvků (kronika, recenze, zprávy) abstrakt ani klíčová slova nemají. Při úpravě příspěvku je třeba dodržovat tato pravidla:

1. Pro editaci textu používejte editor Word, písmo Times New Roman o velikosti 12, řádkování 1,5. Nepoužívejte automatické formáty ani různé druhy písma. Text zarovnejte do bloku.
2. Články čleňte do kapitol opatřených číslovaným nadpisem. I další úrovně členění (1.1 apod.) musí mít nadpis. Nečísľujte odstavce.
3. V textu lze používat kurzivu, tučné písmo pro zdůraznění a poznámky pod čarou.
4. Na literaturu se v textu odkazuje příjmením autora, rokem vydání díla, popř. stránkovým údajem v závorkách (Kopečný, 1980, s. 34).
5. Seznam literatury je uveden na konci; řadí se abecedně podle příjmení autora. V seznamu literatury má být uvedena pouze literatura, která je v článku citována.
6. V oddílech Kronika a Nové publikace se bibliografické údaje uvádějí přímo v textu (do závorky).
7. Bibliografické záznamy mají následující podobu:

Garvin, P. L. (1993): Funkční empirismus – noetický podklad soudobého funkcionalismu. *Slovo a slovesnost*, 54, s. 241–253.

Ivanič, R. (1994): Characterizations of context for describing spoken and written discourse. In: S. Čmejrková – F. Daneš – E. Havlová (eds.), *Writing vs Speaking: Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 181–186.

Mathesius, V. (1982): *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.